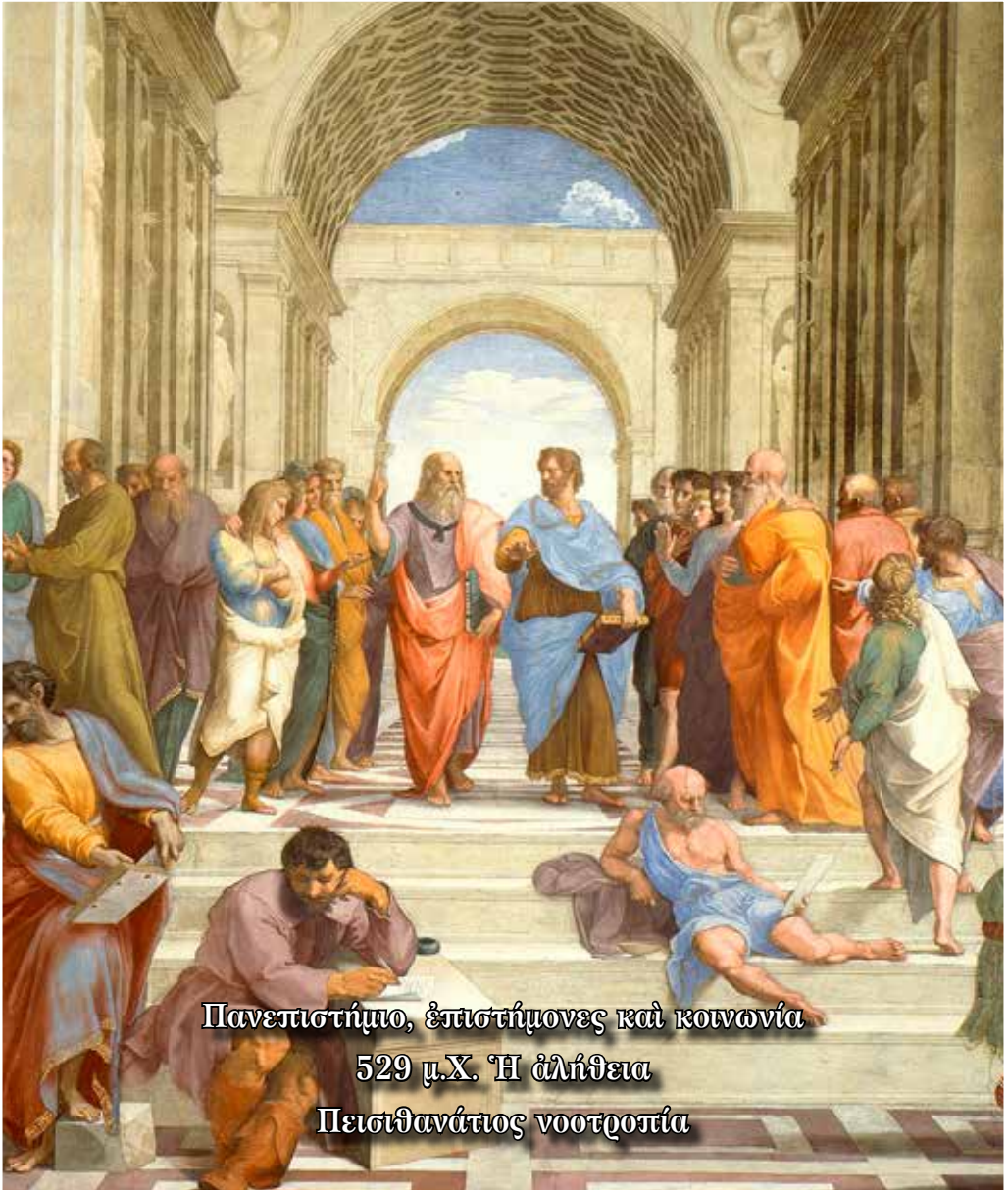

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 79^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2016 | ΑΡΙΘ. 759

Πανεπιστήμιο, ἐπιστήμονες καὶ κοινωνία

529 μ.Χ. Ἡ ἀλήθεια

Πεισιθανάτιος νοσοτροπία

ΗΡΩΑΣ Ή ΤΙΠΟΤΑ Γ.Β.Μ.	161
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ (ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ) ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΝΤΖΩΡΟΣ.....	163
ΤΟ ΠΑΛΙΚΑΡΙ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ.....	174
«ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΑΚΡΟΑΤΕΣ!» Ο ΤΟΜΑΣ ΜΑΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΜΑΣ ΜΑΝ.....	177
529 Μ.Χ. ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ.....	181
ΤΑ ΓΕΝΕΤΙΚΩΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΠΑΛΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ.....	195
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΕΙΣΙΘΑΝΑΤΙΟΣ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	198

161

164

174

181

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεληξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα

Ή Επιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδύποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Ιούλιος 2016

Εικόνα έξωφύλλου: Λεπτομέρεια άπό τή νωπογραφία του Ραφαήλ
«Scuola di Athene» («Ή Σχολή των Άθηνών») στό Άποστολικό
Παλάτι του Βατικανού, 1510-1511.

ΗΡΩΑΣ Ή ΤΙΠΟΤΑ

«**Ο** ἄ ἔλθει ἐποχή, καὶ εἶναι ἴσως κοντά, ὅπου θὰ πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἥρωας ἢ νὰ μὴν εἶναι τίποτα». Βαρουσίμανη, ἀλήθεια, διακίρυν. Ἡ θὰ εἶσαι ἥρωας, ἢ δὲν εἶσαι τίποτα, δὲν ἀξίζεις τίποτα. Ὑπάρχουν δηλαδὴ ἐποχὲς ἀποφασιστικὲς, κυριολεκτικὰ κοσμογονικὲς, ποὺ ἀπὸ τὴ μὴ στιγμὴ στὴν ἄλλη ἢ σώζεται τὸ πᾶν ἢ χάνεται τὸ πᾶν. Διακυβεύονται ὄχι ἀπλῶς συμφέροντα, ἀλλὰ ἀξίες. Ἀξίες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς, ποὺ στηρίζουν ἓνα λαὸ καὶ δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ διαφθαρεῖ, νὰ ἐκφυλισθεῖ, νὰ ζουγκλοποιηθεῖ.

Ἐ, λοιπόν, σὲ τέτοιες κρίσιμες ἐποχὲς χρειάζονται ἥρωες. Ἄγνοοι ἰδεολόγοι, ἀσυνθηκολόγητοι ἀγωνιστές, ἀσυμβίβαστοι μὲ τὴ σκοπιμότητα καὶ τὴν ἀκάθαρτη διπλωματία. Ἄνθρωποι ἀποφασισμένοι νὰ

*Τὸ φοβερό, μὲ ἄλλα λόγια,
δὲν εἶναι ἡ διαστροφή ποὺ
στιγματίζεται. Τὸ «δεινόν»
εἶναι ἡ ρυπαρότητα
ποὺ ἐγκωμιάζεται καὶ
νομιμοποιεῖται. Καὶ ὄχι
μόνο, ἀλλὰ φτάσαμε στὸ
σημεῖο νὰ θεωροῦμε πὼς
χάσανε τὸ μυαλό τους
ὄσοι τολμοῦν
νὰ συμβουλευσοῦν!*

ἀγωνισθοῦν μὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ νὰ πέσουν, ἂν χρειασθεῖ, στὶς ἐπάλλξεις τῶν ἰδανικῶν.

Τέτοια ἐποχὴ εἶναι καὶ ἡ σημερινή. Θὰ πρέπει νὰ πάσχει κανεὶς ἀπὸ ἠθικὸ ἀλλοθωρισμό, γιὰ νὰ μὴ βλέπει τὴν κρισιμότητα τῶν καιρῶν μας. Δὲν χρειάζεται νὰ εἶναι βαθὺς κοινωνιολόγος, γιὰ νὰ διαγνώσει τὴν ὑπουλὴ καὶ βαρὴ ἀρρώστια ποὺ κατατρῶει τὸν κοινωνικὸ ὄργανισμό. Καὶ δὲν πρόκειται γιὰ ἀρρώστια, ἔστω βαρὴ, γιὰ τὴν ὁποία λαμβάνονται σύντονα μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της. Πρόκειται γιὰ ἀρρώστια τρομερή, ποὺ τὴν ἀποδεχόμαστε. Ὅχι μόνο δὲν μᾶς ἀνησυχεῖ, ἀλλὰ τὴν ὑποθάλλουμε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πῶς τρομερό.

Τὸ ἀνησυχητικὸ, δηλαδὴ, δὲν εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἡ κακία, ἡ διαφθορά. Τὸ χειρότερο καὶ τὸ πῶς ἀνησυχητικὸ εἶναι ἡ νομιμοποίησή τους. Γιατὶ ὅταν ἀντιμετωπίζονται, ὑπάρχει πάντα ἐλπίδα διορθώσεως, ἐνῶ ὅταν ἀφήνονται, ἐπέρχεται σίγη.

*Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει
σήμερα ἀνάγκη, ὅσο ποτὲ
ἄλλοτε, ἀπὸ ἥρωες.*

*Κι ἀλλοίμονο στὴν
κοινωνία, ἂν λείπουν
οἱ ἥρωες. Τότε θὰ λείπουν
καὶ οἱ ἄνθρωποι, γιατί
οἱ ἥρωες εἶναι οἱ ἀληθινοὶ
ἄνθρωποι. Κι ὅταν
λείπουν οἱ ἥρωες, τὴ θέση
τους θὰ ἔλθουν νὰ
πάρουν οἱ βάρβαροι
καὶ ὁ βαρβαρισμός.*

Φτάσαμε στο θλιβερό κατόντημα καταστάσεις που άλλοτε προκαλούσαν ντροπή και ανεπιφύλακτο στιγματισμό σήμερα να χαρακτηρίζονται και να προβάλλονται ανερυθρίαστα ως «ιδιαιτερότητες» και να νομιμοποιούνται. Έχουμε, δηλαδή, μια επικίνδυνη και άνησυχητική άμβλυση του ήθικου αισθητηρίου, προδρομικό φαινόμενο πνευματικής ναρκώσεως και νεκρώσεως. Βαθιά ψυχολογημένη ή επισήμανση του ιερού Χρυσοστόμου: *«Και οὐ τοῦτό πω δεινόν»*, διακηρύσσει, *«ἀλλ' ὅτι και μετὰ πολλῆς τολμᾶται τῆς ἀδείας μύσος (ρुπαρότητα) τοσοῦτον, και νόμος γέγονεν ἡ παρανομία. Οὐδεὶς δέδοικεν (φοβάται), οὐδὲ τρέμει λοιπόν· οὐδεὶς αἰσχύνεται, οὐδὲ ἐρυθριᾷ, ἀλλὰ και ἐγκαλλωπίζεται τῷ γέλωτι τούτῳ (καμαρώνει που γίνεται καταγέλαστος) και μαίνεσθαι δοκοῦσιν οἱ σωφρονοῦντες και παραπαίειν οἱ νουθετοῦντες»*. Τὸ φοβερό, με ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι ἡ διαστροφή που στιγματίζεται. Τό

«δεινόν» εἶναι ἡ ρυπαρότητα που ἐγκωμιάζεται και νομιμοποιείται. Καὶ ὄχι μόνο, ἀλλὰ φτάσαμε στο σημείο να θεωροῦμε πὼς χάσανε τὸ μυαλό τους ὅσοι τολμοῦν να συμβουλεύσουν!

Αὐτὰ και πολλά ἄλλα κατόντησαν καθημερινὰ περιστατικά ἀναισχυντίας. Δὲν προλαβαίνει κανεὶς να συνέλθει ἀπὸ τὸ ἔνα, και ἄλλο ξεφυτρώνει. Σωστὴ Λερναία Ὑδρα. Παραφουσκωμένος ὁ χεῖμαρρος τοῦ κακοῦ, ὅσο κατεβαίνει, τόσο πιὸ ὀρμητικὸς γίνεται, παρασύροντας στὰ ἀκάθαρτα νερά του αἰώνιες ἀξίες.

Ποὶς θὰ ὑψώσει ἐδῶ πνευματικά ἀναχώματα; Ποὶς θὰ τολμήσει να σταθεῖ ὁ ἴδιος ἀνάχωμα; Ποιοὶ θὰ προχωρήσουν ἀντίθετα στο ρεῦμα; Οἱ ἥρωες. Ναι, μονάχα οἱ ἥρωες. Οἱ ἥρωες τῆς τιμῆς και τοῦ καθήκοντος. Αὐτοὶ που φιλοδοξοῦν να ἔχουν ὄχι τὸν ρόλο τοῦ ψοφιοῦ, που τὸ παρασύρει τὸ ρεῦμα, ἀλλὰ τοῦ ἀδάμαστου κολυμβητῆ, που παλεύει και προχωρεῖ κόντρα στο ρεῦμα.

Δύσκολο ἔργο. Ὑπεράνθρωπο. Ἡρωικό. Ταιριάζει σ' αὐτοὺς που θέλουν να κρατήσουν ὄρθια τὴν ψυχὴ τους. Να κρατήσουν ὄρθιο τὸν ἄνθρωπο και τὸν ἀνθρωπισμό. Σ' αὐτοὺς που ἀρνοῦνται να μεταπηδήσουν στὴν ἀγελαία κατάσταση, να βαδίζουν με τὰ τέσσερα και ἡ ψυχὴ τους να τρέφεται ἀδιάκοπα με τὸ χῶμα και τὴ λάσπη.

Ξέρουν καλὰ πὼς ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει σήμερα ἀνάγκη, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ἀπὸ ἥρωες. Κι ἀλλοίμονο στὴν κοινωνία, ἀν λείψουν οἱ ἥρωες. Τότε θὰ λείψουν και οἱ ἄνθρωποι, γιατί οἱ ἥρωες εἶναι οἱ ἀληθινοὶ ἄνθρωποι. Κι ὅταν λείψουν οἱ ἥρωες, τὴ θέση τους θὰ ἔλθουν να πάρουν οἱ βάρβαροι και ὁ βαρβαρισμός. Ὅταν ὅμως τὸν ἀνθρωπισμὸ και τὸν ἥρωισμὸ τὸν ἀντικαθιστᾷ ὁ βαρβαρισμός, τότε οὐαὶ τοῖς ἠττημένοις...

G.B.M.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ¹

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ἄ ἤθελα νὰ μοιραστῶ μαζί σας σκέψεις γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο, τοὺς φοιτητὲς καὶ ἐπιστήμονες καὶ τὴν κοινωνία στὸν Δυτικὸ κόσμο καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 21^{ου} αἰῶνα. Ἐπέλεξα τὸ θέμα αὐτὸ γιὰ τρεῖς κυρίως λόγους:

Ὁ πρῶτος λόγος εἶναι ὅτι ἡ πρόσφατη ἀπονομή ἐπιτίμου καθηγεσίας ἀπὸ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἐπιτίμου διδακτορικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὸ πρόσωπό

μου μὲ ἔκανε νὰ σκεφτῶ, στὸ μέσο τῆς καριέρας μου, ὄχι μόνον τὸ ποῦ βρίσκομαι καὶ πρὸς τὰ ποῦ θὰ ἤθελα νὰ πορευθῶ ὡς καθηγητὴς ἑνὸς διακεκριμένου Πανεπιστημίου, ἀλλὰ καὶ ποῦ βρίσκονται καὶ πρὸς τὰ ποῦ πορεύονται τὰ μείζονα Πανεπιστήμια καὶ οἱ ἐπιστήμονες τοῦ δυτικοῦ κόσμου σήμερα.

Ὁ δεῦτερος λόγος ἦταν οἱ ἐπακόλουθες σκέψεις μου γιὰ τὸ ποῖα σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ ρόλος τοῦ Πανεπιστημίου μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς ὡς φοιτητοῦ ἢ ἐπιστήμονα καὶ τὴ σημερινὴ κατάσταση, ἰδίως στὴν Ἑλλάδα τοῦ σήμερα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ δυνητικὴ μελλοντικὴ πρόοδο τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία ζοῦμε καὶ δροῦμε. Θὰ ἤθελα, δηλαδή, νὰ μεταφέρω μιὰ εἰκόνα ἢ ἓνα ὄραμα ἑνὸς μελλοντικοῦ Πανεπιστημίου διαφορετικοῦ ἀπὸ αὐτὸ ποῦ βιώνουμε σήμερα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὸ θὰ γίνῃ ἓνα ἔναυσμα γιὰ κάποιες δημιουργικὲς σκέψεις ἢ καὶ προοδευτικὲς καὶ καινοτόμες δράσεις κατὰ τὴν περίοδο τῆς σημαντικῆς καὶ πολὺπλευρης κρίσης ποῦ ἀντιμετωπίζει ἡ Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα χρόνια.

Ὁ τρίτος λόγος εἶναι ὅτι θὰ ἐπιθυμοῦσα πραγματικὰ οἱ ἐμπειρίες οἱ ὁποῖες

1 Τὸ κείμενο βασίζεται σὲ εἰσήγηση μὲ τὸ ἴδιο θέμα τοῦ Καθηγητῆ τῆς Παθολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard κ. Χρήστου Μαντζώρου στὴν αἴθουσα ἐκδηλώσεων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Καρύτση 14, σὲ ἐκδίλωση μὲ τὴ συνδιοργάνωση τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων καὶ τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως. Μέρη τοῦ κειμένου ἐκφωνήθηκαν καὶ κατὰ τὶς τελετὲς ἀνακρῦξεως τοῦ κ. Χρήστου Μαντζώρου σὲ Ἐπίτιμο Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τὸν Μάιο καὶ σὲ Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸν Μάρτιο τοῦ 2016, καθὼς καὶ σὲ ὁμιλία στὴν Ἱατρικὴ Ἐταιρεία Θεσσαλονίκης. Μέρος τοῦ κειμένου δημοσιεύθηκε στὰ Ἐπίσημα Πρακτικὰ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 2016 καὶ ἀλλοῦ, καὶ πρόσφατα στὸ περιοδικὸ τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως *Παρεμβολή* 116, σελ. 18-21.

μεταφέρονται μέσω αυτής της σύντομης παρουσιάσεως να αποτελέσουν ένα παράδειγμα για τους νέους ανθρώπους, ώστε να σχεδιάσουν και να δημιουργήσουν ένα μέλλον, για τους ίδιους και την κοινωνία στην οποία ζούν, πολύ καλύτερο από αυτό το οποίο κληρονομούν.

Θα ήθελα να ξεκινήσω παρουσιάζοντας ποια είναι η ομάδα μας, ποῦ δρᾶ και τί δημιουργεῖ, ὄχι για να παρουσιάσω την ομάδα αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ παρουσίαση τοῦ ἔργου της θὰ ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα γιὰ ἀποτελεσματικὴ μίμηση ἀπὸ τοὺς νεωτέρους, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀφετηρία παρουσιάσεως τοῦ τρόπου σκέψεως καὶ λειτουργίας Πανεπιστημίων αἰχμῆς στὸν Δυτικὸ Κόσμο τοῦ σήμερα. Κατόπιν, θὰ ήθελα νὰ περιγράψω πῶς βλέπω τὸ πανεπιστήμιο καὶ τὴν κοινωνία μας νὰ ἀλληλεπιδροῦν στὸ παρὸν καὶ ποῦ πορεύονται στὸ προβλεπτὸ μέλλον.

Ἡ ἐπιστημονικὴ δουλειὰ τὴν ὁποία ἡ ομάδα μου ἐπιτελεῖ στὴ Βοστώνη θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ περιγραφεῖ μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ ὄρο "from the bedside to the nucleoside and back to the bedside". Δηλαδή, ξεκινᾶμε μὲ τὰ ἐρωτήματα τὰ ὁποία ἀπομένουν σήμερα ἀναπάντητα στὸ κρεβάτι τοῦ ἀσθενοῦς, γιὰ νὰ περάσουμε στὸ ἐργαστήριο, ὅπου ἀναζητοῦμε

τὶς κατάλληλες ἀπαντήσεις, καὶ νὰ ξαναγυρίσουμε μέσω τῆς κλινικῆς ἔρευνας στὸ κρεβάτι τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ κατ' ἐπέκταση στὴν κοινωνία, ἔχοντας φτιάξει καινούργια διαγνωστικὰ καὶ θεραπευτικὰ ἐργαλεῖα, ὥστε νὰ προάγουμε τὴν ὑγεία καὶ τὴν εὐτυχία τῶν συνανθρώπων μας.

Ἡ δική μου ἔρευνα ἐπικεντρώθηκε στὴν παχυσαρκία καὶ τὶς ἐπιπλοκές της (διαβήτη, καρδιαγγειακὰ ἐπεισόδια, καρκίνους), καθὼς καὶ στὴν

ἀκριβῶς ἀντίθετη νόσο, εἰκόνα-καθρέπτη, τὴ νευρογενῆ ἀνορεξία. Προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὶς γενεσιουργὲς αἰτίες τῆς νευρογενοῦς ἀνορεξίας ἢ καὶ τῆς παχυσαρκίας, ἀλλὰ, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν μπορέσουμε νὰ λύσουμε ριζικὰ τὸ πρόβλημα τῆς παχυσαρκίας, ἀνακαλύπτοντας τὶς ὁρμόνες μεσολαβητές, θὰ μπορέσουμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὶς ἐπιπλοκές της, ὑπερλιπιδαιμία, ὑπέρταση, διαβήτη, καρδιαγγειακὰ ἐπεισόδια, καρκίνους. Γιατί ἀσχολήθηκα καὶ ἀσχολοῦμαι μὲ αὐτὸ τὸ θέμα; Γιατί θὰ ἦταν πολὺ καλύτερο νὰ ἀσχοληθεῖ κανεὶς μὲ ἓνα πολὺ συχνὸ πρόβλημα, στὸ ὁποῖο, ἔστω καὶ ἂν ἔχει κανεὶς μιὰ πολὺ μικρὴ συνεισφορά, ἢ προσφορά του στοὺς συνανθρώπους του θὰ ἦταν ἀθροιστικὰ πολὺ μεγαλύτερη λόγω τῆς μεγάλης συχνότητας τοῦ προβλήματος. Ἡ ἐπιδημία τοῦ 21^{ου} αἰῶνα στὶς δυτικὲς κοινωνίες εἶναι ἡ ἐπιδημία τῆς παχυσαρκίας.

Ὅταν ξεκίνησα στὴν Ἀμερικὴ ὡς νέος εἰδικευόμενος, ἂν διάβαζε κανεὶς τὰ κλασικὰ συγγράμματα, τοῦ Guyton, ὅπως αὐτὸ τοῦ 1996, θὰ ἔβλεπε μόνον δύο παραγράφους γιὰ τὸν λιπώδη ἰστό. Ἡ μία ἀναφέρει ὅτι ἐκεῖ ἀποθηκεύουμε ὅσες θερμίδες δὲν πρόκειται νὰ κάψουμε πολὺ σύντομα, καὶ ἡ δευτέρη ὅτι ὁ λιπώδης ἰστός μᾶς προστατεύει ἀπὸ τὸ κρύο.

Άρχισαμε νὰ μελετοῦμε αὐτὸν τὸν ἰστό, κυρίως γιὰτὶ αὐξανόταν ὁ ἐπιπολασμός τῆς παχυσαρκίας, καὶ προσπαθήσαμε νὰ μάθοῦμε τὸ τί καὶ γιὰτί. Ἡ πρώτη μεγάλη ἀνακάλυψη στὸ πεδίο ἦταν ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς ὁρμόνης, τῆς λεπτίνης, ἡ ὁποία πολλοὶ νόμισαν ὅτι θὰ ἦταν ἡ μαγικὴ λύση γιὰ τὴν παχυσαρκία. Στὴν πορεία, στὸν πηγαῖο γιὰ τὴν Ἰθάκη, βρήκαμε ὅτι εἶναι σαράντα πέντε περίπου οἱ ὁρμόνες ποὺ ἐκλύονται ἀπὸ τὸν λιπώδη ἰστό, καὶ ὅτι ὁ λιπώδης ἰστός εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἔνδοκρινὸς ὄργανο ποὺ ἔχουμε στὸ σῶμά μας, τὸ ὁποῖο ἐπικοινωνεῖ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὄργανα τοῦ σώματός μας. Γιὰ τὴν νευρογενῆ ἀνορεξία, γιὰ παράδειγμα, ἡ δική μας δουλειὰ σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ἔδειξε ὅτι αὐτὲς οἱ κοπέλες, κυρίως, ἔχουν ἔλλειψη λεπτίνης. Σὲ μιὰ σειρὰ ἐργασιῶν στὸ Lancet, στὸ NEJM κτλ. δείξαμε ὅτι, ὅταν τὴν φτιάξαμε καὶ τὴν δώσαμε σὲ αὐτὲς τὶς κοπέλες, αὐτὴ ἡ ὁρμόνη πηγαίνει στὸν ἐγκέφαλο, ὅπου δρᾷ καὶ συντονίζει ὅλα τὰ νευρο-ἐνδοκρινικὰ συστήματα τοῦ ἐγκεφάλου. Ὑπὸ θεραπεία ἀρχίζουν αὐτὲς οἱ κοπέλες νὰ ἔχουν φυσιολογικὸ ὁρμονικὸ προφίλ, καί, ἂν συνεχίσουν τὴν θεραπεία γιὰ δύο περίπου χρόνια ἢ παραπάνω, μποροῦμε νὰ προστατεύσουμε ἢ νὰ θεραπεύσουμε τὴν ὀστεοπόρωση αὐτῶν τῶν ἀτόμων, ὥστε νὰ μὴν ἔχουν κατάγματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει σήμερα ἄλλη θεραπεία.

Πῶς φτάνει κανεὶς, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν θεωρητικὴ ἀνακάλυψη μορίων, στὸ νὰ φτιάξει ἕνα καινούργιο φάρμακο; Γιὰ τοὺς φοιτητές μας, ἀκολουθώντας ἀκριβῶς τὴν πορεία ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ μαθήματά τους στὴν ἰατρικὴ. Ξεκινᾷ κανεὶς ἀπὸ τὴν γενετικὴ καὶ βιοχημεία, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐπιτρέψει τὴν ἀποκρυπτογράφηση ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος καὶ τὴ σύνθεση δεκάδων χιλιάδων πρωτεϊνῶν. Κατόπιν, προσπαθεῖ κανεὶς μέσῳ τῆς φαρμακολογίας νὰ βρεῖ ποιὲς

ἀπὸ αὐτὲς θὰ εἶναι οἱ πιὸ πολλὰ ὑποσχόμενες. Ἀπὸ τὴ φαρμακολογία περνᾷ κανεὶς στὴ φυσιολογία καὶ σὲ πειράματα σὲ ποντικάκια ἢ σὲ μικρὰ ζώακια, γιὰτὶ αὐτὰ ζοῦν πολὺ λιγώτερο χρόνο, καὶ ἄρα μπορεῖ κανεὶς νὰ μάθει περισσότερα σὲ

Ἡ κυβέρνησις στὶς ΗΠΑ χρηματοδοτεῖ τὴν ἔρευνα στὴν ὑγεία μὲ περίπου τριάντα δισεκατομμύρια τὸν χρόνο· οἱ φαρμακευτικὲς ἐταιρεῖες ἢ ἰδιωτικοὶ ὁργανισμοὶ ἐπενδύουν πολὺ περισσότερα. Γιὰτί τὸ κάνουν αὐτό; Γιὰτί ὡς κοινωνία κερδίζουμε. Κερδίζουμε μὲ τὰ νέα φάρμακα, κερδίζουμε μὲ τὰ νέα διαγνωστικὰ ἐργαλεῖα, κερδίζουμε οἱ ἀσθενεῖς μας, γιὰτί ζοῦν καλύτερα ἢ περισσότερο, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁμάδες καὶ οἱ κοινωνίες ποὺ ἐφευρίσκουν αὐτὰ τὰ φάρμακα μποροῦν νὰ τὰ πωλοῦν σὲ ἄλλες κοινωνίες καὶ νὰ προχωροῦν καὶ ὀικονομικὰ καὶ πολιτιστικὰ καὶ κοινωνικὰ πιὸ μπροστά.

πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἐὰν βρεῖ κανεὶς ἕνα καινούργιο μόριο τὸ ὁποῖο εἶναι πολλὰ ὑποσχόμενο ὡς νέο φάρμακο, τὸ FDA ἢ ἀντίστοιχα ὁ Εὐρωπαϊκὸς μηχανισμὸς ἐγκρίσεως τῶν φαρμάκων ζητᾷ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἔρευνες σὲ

τουλάχιστον τρία είδη, συνήθως σκυλάκια, πιθηκάκια και ποντικάκια, ώστε να αποδείξει κανείς, πριν το δώσει στον άνθρωπο, ότι είναι ασφαλές. Κατόπιν ξεκινούν μελέτες σε ανθρώπους, πρώτα μελέτες παρατήρησης / επιδημιολογίας, και κατόπιν μέσω τυχαιοποιημένων, διπλών τυφλών μελετών αποδεικνύεται εάν το συγκεκριμένο φάρμακο είναι χρήσιμο ή όχι. Είναι πολύ περισσότερες οι μελέτες επιδημιολογίας και φθηνότερες και ευκολότερες, ενώ είναι πολύ πιο δύσκολο το να κάνει κανείς τυχαιοποιημένη τυφλή διπλή μελέτη, ή όποια όμως απαιτείται για την τελική έγκριση.

Υπενθύμιση για τους καθηγητές, ίσως καινούργια γνώση για το φοιτητικό άκροατήριο, είναι ότι, για να φτάσει κανείς σε ένα φάρμακο που χρησιμοποιούμε σήμερα στην κλινική, ξεκινάμε από δέκα χιλιάδες μόρια. Μέσω της βασικής έρευνας θα εξαλειφθούν τα περισσότερα από αυτά τα μόρια ως υποψήφιοι παράγοντες, και θα περάσουν σε έρευνα στα ποντικάκια περίπου 250 μόρια. Από αυτά τα 250, μόνον 100 θα φτάσουν σε μελέτες στον άνθρωπο, διότι ή δεν θα έχουν αποτελεσματικότητα ή θα έχουν παρενέργειες. Από τα 100 που υπεισέρχονται σε πρώτη φάση κλινικών μελετών, μόνον 5 θα περάσουν στην επόμενη φάση. Από τα 5, μόνον 2 θα περάσουν στη φάση τρία, και μόνον ένα θα εγκριθεί εν τέλει για χρήση από ασθενείς.

Η λεπτή βρήκε πρόσφατα έγκριση στην Αμερική και Ιαπωνία για σπάνια σύνδρομα λιποδυστροφίας που συνοδεύονται με υπερτριγλυκεριδαμία, υπεργλυκαιμία και ίνσουλινοαντοχή, και έπικείται ή έγκριση και σε Ευρωπαϊκές χώρες.

Η δεύτερη όρμηση με την οποία ασχοληθήκαμε λέγεται αντιπνεκτική. Βρήκαμε μέσω της φυσιολογίας σε ποντικάκια και κατόπιν σε ανθρώπους ότι είναι μια όρμηση ή όποια είναι πολύ χρήσιμη ως

ίνσουλινοευσθητοποιός παράγοντας. Όταν λείπει αυτή η όρμηση στον άνθρωπο, δημιουργείται διαβήτης, υπεργλυκαιμία και κάποιες καρδιαγγειακές νόσοι. Το φάρμακο INT131 είναι ένα σκεύασμα το οποίο είναι αρκετά ειδικό, ώστε να μη δημιουργεί παρενέργειες, να ανεβάζει τα επίπεδα της αντιπνεκτικής και να βελτιώνει την ίνσουλινοαντοχή. Αυτό το φάρμακο τώρα έχει μπει στην τρίτη φάση κλινικών δοκιμών, για διάφορες παθήσεις, έχοντας καταπληκτικά αποτελέσματα σε ασθενείς με διαβήτη και σκλήρυνση κατά πλάκας.

Προσπαθεί δηλαδή κανείς, όσο μπορεί και όσο του επιτρέπουν οι χρονικοί και πρακτικοί περιορισμοί, να βλέπει ασθενείς, να διοικεί μια κλινική, να εκπαιδεύει νέους ανθρώπους, να προωθεί καινούργια φάρμακα μέσω της παραγωγής καινοτόμου γνώσης. Η όλη αυτή πορεία είναι χρονοβόρος, θέλει ήρωικές προσπάθειες και άφοβηση μοναστική, ώστε να είναι κανείς αποτελεσματικός, και φυσικά είναι εύρω- ή δολαριοβόρος.

Είναι λοιπόν πολύ σπουδαίο, είτε για τον ακαδημαϊκό χώρο είτε για τις φαρμακευτικές εταιρείες, να έχει μια κοινωνία έξυπνους ανθρώπους, καλά εκπαιδευμένους, που θα μπορέσουν να βρουν από αυτά τα αρχικά 10.000 μόρια ποιο θα είναι το ένα το οποίο θα γίνει φάρμακο, και να το κάνουν γρήγορα. Η όλη αυτή διαδικασία παίρνει συνήθως δεκαπέντε χρόνια, και για κάθε φάρμακο το οποίο αναπτύσσουμε το κόστος αγγίζει το 1 δισεκατομμύριο δολάρια. Ένα πολύ σπουδαίο φάρμακο μπορεί όμως να αποφέρει στο κράτος ή στην εταιρεία ή όποια το δημιούργησε έξι δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο, και έτσι να αποσβεσθεί όλο το κόστος της δημιουργίας του πολύ γρήγορα. Η κυβέρνηση στις ΗΠΑ χρηματοδοτεί την έρευνα στην υγεία με περίπου τριάντα δισεκατομμύρια τον χρόνο·

οί φαρμακευτικές εταιρείες ή ιδιωτικοί οργανισμοί επενδύουν πολύ περισσότερο. Γιατί τὸ κάνουν αὐτό; Γιατί ὡς κοινωνία κερδίζουμε. Κερδίζουμε μὲ τὰ νέα φάρμακα, κερδίζουμε μὲ τὰ νέα διαγνωστικά ἐργαλεία, κερδίζουμε οἱ ἀσθενεῖς μας, γιατί ζοῦν καλύτερα ἢ περισσότερο, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁμάδες καὶ οἱ κοινωνίες ποὺ ἐφευρίσκουν αὐτὰ τὰ φάρμακα μποροῦν νὰ τὰ πωλοῦν σὲ ἄλλες κοινωνίες καὶ νὰ προχωροῦν καὶ οἰκονομικὰ καὶ πολιτιστικὰ καὶ κοινωνικὰ πιὸ μπροστά.

Ποῦ βρίσκειται καὶ πρὸς τὰ ποῦ πορεύεται ἡ δική μας κοινωνία σήμερα; Στὴν πρώτη εἰκόνα ποὺ προβάλλεται, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει βάσιμα εἶτε ὅτι ὁ ὁδηγὸς τοῦ ὀχιμάτος ποὺ παρουσιάζεται ἀντικρίζει ἓνα λυκαυγές, τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας, λαμπρῆς μέρας, εἶτε ἓνα λυκόφως, τὴν ἀρχὴ μιᾶς βαθιᾶς νύχτας. Τὸ ἐὰν πορεύεται πρὸς τὴν Ἀνατολὴ ἢ πρὸς τὴ Δύση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πυξίδα του καὶ τοὺς ὁδοδείκτες τῆς λεωφόρου στὴν ὁποία πορεύεται, κάτι ποὺ δὲν εἶναι ἐμφανὲς στὴν εἰκόνα. *Τὸ πρὸς τὰ ποῦ πορευόμαστε, ὡς ἄτομα, ὁμάδες ἢ ὡς κοινωνία ἐξαρτᾶται πράγματι ἀπὸ τοὺς ἀτομικοὺς μας ὁδοδείκτες, καθὼς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τῆς κοινωνίας μας.* Στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία, ὅπου ἐν μέσῳ τῆς κρίσεως βασικὲς καὶ χιλιόχρο-νες ἀρχές, ἀξίες καὶ πρακτικὲς κρίνονται, ἐπανακρίνονται καὶ ἀναθεωροῦνται, κάποιοι ἐπιμένουν νὰ μᾶς δείχνουν ὡς πρόοδο τὴν πορεία πρὸς τὴ μία κατεύθυνση, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι πρὸς τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη κατεύθυνση. Δὲν εἶναι λίγοι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι στὴν πράξη πλέον ἐφαρμόζουν αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Νίτσε προειδοποίησε δραματικὰ καὶ ἀπεγνωσμένα τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὰ τέλη ἡδὴ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα γιὰ τὸν ἀπειλητικώτερο ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες ποὺ ἔστεκε στὸ κατῶφλί της, τὸν μπδενισμό. Ἀφηγοῦμαι, ἔλεγε, τὴν ἱστορία τῶν ἐπόμενων αἰώνων: τὸν

μπδενισμό κάθε ἀξίας, κάθε ποιότητας, κάθε νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ πράξης.

Ἔχουν σήμερα, ἐν πολλοῖς, ἐκλείπει οἱ ἀντικειμενικοὶ καὶ ἀπὸ ὅλους ἀποδεκτοὶ πολικοὶ ἀστέρες, οἱ σταθεροί, βιά-

Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Πανεπιστημίου στὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς τέτοιας κρίσης; Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τῶν φοιτητῶν; Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τῶν ἐπιστημόνων ἢ τῶν ταγῶν μιᾶς κοινωνίας;

σει τῶν ὁποίων θὰ μπορούσε κάποιος νὰ προσανατολίσει τὴ ζωὴ του ἢ, ἀκόμα περισσότερο, θὰ μπορούσε νὰ συντάξει κοινωνικὲς ὁμάδες, ὥστε νὰ δράσουν συντονισμένες καὶ ἐναρμονισμένες ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξη κάποιου κοινού σκοποῦ καὶ στόχου. Αὐτὸ ἂς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ πῶ ὅτι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἔχει σημαντικὲς πρακτικὲς συνέπειες, κυρίως ὡς πρὸς τοὺς νέους, τοὺς ὁποίους ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ κοινωνία φαίνεται ὅτι, ἐν πολλοῖς, τοὺς χάνει.

Πῶς θὰ μπορούσα νὰ παρουσιάσω ἐν περιλήψει ἀλλὰ ἀνάγλυφα τὸ πῶς βλέπω αὐτὸ τὸ φαινόμενο; Ἄν θὰ ἤθελα νὰ κατηγοριοποιήσω σὲ δύο ἢ τρεῖς ὁμάδες τὶς ἀντιδράσεις τῶν νέων παιδιῶν στὰ σύγχρονα κοινωνικὰ ἐρεθίσματα, θὰ τὶς σκιαγραφοῦσα ὡς ἑξῆς: Ἡ *πρώτη ὁμάδα* εἶναι παιδιὰ ποὺ ἔχουν πολλὰ ταλέντα καὶ τρομερὴ ἐνέργεια, δὲν ἔχουν ὅμως καταφέρει μέχρι σήμερα νὰ βροῦν ἢ νὰ υἱοθετήσουν ὑψηλὰ ἰδανικὰ καὶ δημι-

ουργικά όράματα για τη ζωή τους. Είναι αυτά τὰ παιδιά που βγαίνουν στους δρόμους και διοχετεύουν την ενέργειά τους σὲ τυφλή καταστροφή. Ἡ *δευτέρη ομάδα* εἶναι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι «χάνονται» γιὰ τὴ χώρα, διότι μεταναστεύουν στὸ ἐξωτερικό. Αὐτὴ ἡ χώρα ἀντιμετωπίζει κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια μιὰ συνεχῆ διαρροὴ ἐγκεφάλων, τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει προηγούμενο στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας ὡς πρὸς τὴν ἔκταση καὶ τὴν ἔνταση. Ὁ *τρίτος τρόπος* μὲ τὸν ὁποῖο χάνεται μιὰ γενιὰ εἶναι μὲ τὸ νὰ μένει στὸν τόπο τῆς καὶ νὰ μὴν ἀξιοποιεῖται. Κάποια φοιτήτρια μου εἶχε στείλει ἕνα στίχο μιᾶς σύγχρονης ποιήτριας, τῆς Κ. Ρούκ, ἐκφράζοντας προφανῶς τὴ δική της κατάσταση ἢ/καὶ αὐτὴ πολλῶν συμφοιτητῶν τῆς: «Κάτι χειρότερο ἀπὸ γερατειά, ἢ χώρα τούτη κατοικεῖται ἀπὸ νιάτα ἀμεταχείριστα» (δὲν μοῦ ἀρέσει ἢ χρῆση τοῦ ὄρου «ἀμεταχείριστα», θὰ ἔλεγα καλύτερα «μὴ ἀξιοποιηθέντα»). Αὐτὴ εἶναι μιὰ πολὺ σημαντικὴ πτυχὴ τῆς πολὺπλευρης κρίσης τὴν ὁποία βλέπω ὅτι ἀντιμετωπίζει ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία, θεωρώντας τὰ πράγματα ἀπὸ ἀπόσταση.

Τὰ ἐρωτήματα λοιπὸν ποὺ ἀναφύονται περιλαμβάνουν: *Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Πανεπιστημίου στὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς τέτοιας κρίσης; Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τῶν φοιτητῶν; Ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ρόλος τῶν ἐπιστημόνων ἢ τῶν ταγῶν μιᾶς κοινωνίας;* Τὸ παραδοσιακὸ Πανεπιστήμιο, ὅπως αὐτὸ ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ ἀμφιθέατρο καὶ τὴ γνώση ποὺ μεταδίδεται ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς κατὰ τὶς ἀπὸ ἀμφιθέατρο διδασκαλίες, ἔχει παρομοιαστεῖ μὲ τὶς ἐνέργειες μιᾶς ὁμάδας ἀπὸ «πυροσβέστες» (αὐτοὶ εἶναι οἱ καθηγητὲς), οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν μὲ τὴ μάνικα νὰ πλημμυρίσουν τοὺς φοιτητὲς σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα μὲ ποσότη-

τα γνώσης σὲ τέτοια ἔνταση καὶ τέτοια ταχύτητα, ποὺ ὁ φοιτητὴς κινδυνεύει νὰ πνιγεῖ, καὶ ὡς ἐκ τούτου, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἀπωθεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ καθεαυτό. Ὁ φοιτητὴς διπλαθὴ προσπαθεῖ νὰ ἀπομνημονεύσει βραχυπρόθεσμα κάποιες ἀπὸ τὶς πολλὲς γνώσεις ποὺ τοῦ μεταδίδονται, νὰ δώσει τὶς ἐξετάσεις του, μετὰ νὰ τὰ ξεχάσει ὅλα αὐτά, νὰ μάθει

Ἡ ἐκπαίδευση, κατὰ τὰ κρατοῦντα αὐτὴ τὴ στιγμή στὰ ἀκαδημαϊκὰ κέντρα τῆς Ἀμερικῆς, ἔχει νὰ κάνει κυρίως μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς σκέψης, τῆς ἀναλυτικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς συνθετικῆς ἱκανότητος. Θὰ πρέπει νὰ μάθουμε στὰ παιδιά πῶς νὰ μαθαίνουν, πῶς νὰ ἀναλύουν τὰ προβλήματα καὶ πῶς, πολὺ λογικά, κριτικά, νὰ συνθέτουν ἀπαντήσεις γιὰ κρίσιμα προβλήματα εἴτε τῆς εἰδικότητάς τους, εἴτε γενικώτερα, κοινωνικά. Ἐπὶ πλέον, θὰ πρέπει νὰ τοὺς δείξουμε πῶς θὰ ἔχουν γενικώτερη μόρφωση καὶ παιδεῖα, ἢ ὁποία ὀρίζεται κατὰ πολλοὺς, ὅπως ὁ Ἄινστάιν καὶ ὁ Ἐριώ, ὡς αὐτὸ ποὺ μᾶς μένει, ὅταν ξεχάσουμε αὐτὰ ποὺ μάθαμε.

κάποια άλλα θέματα, που κατόπιν με τη σειρά τους θα τα ξεχάσει και αυτά, όταν δώσει τις εξετάσεις, και πάει λέγοντας. Αὐτὸς ἦταν ὁ παλιός, παραδοσιακὸς ρόλος τοῦ Πανεπιστημίου: Ἐμφαση στὴν προσφορὰ πλήθους γνώσεων καὶ πληροφοριῶν, οἱ ὁποῖες, στὸν βαθμὸ που αὐτὸ εἶναι δυνατόν, ἐνσωματώνονται σὲ ἕναν κορμὸ ἐπιθυμητῶν γνώσεων μετὰ τὴν ἀποστήθιση.

Ἀλλὰ σήμερα δὲν χρειάζεται νὰ βασιστοῦμε στὴν ἀποστήθιση, γιὰ πολλοὺς λόγους, κυρίως ὁμῶς γιὰτὶ εἶναι εὐκόλη πλέον ἢ πρόσβαση στὴν πληροφορία. Γιὰ παράδειγμα, μετὰ ἕνα smartphone ἢ μετὰ ἕνα laptop μπορεῖ ὁ φοιτητὴς νὰ ἔχει πρόσβαση στὶς μεγαλύτερες βιβλιοθηκὲς τοῦ κόσμου, μπορεῖ νὰ ἔχει ἄμεσα στὴ διάθεσή του ὅλα τὰ ἱατρικὰ ἢ ἄλλα βιβλία τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ χρειαστεῖ νὰ χρησιμοποιήσει, νὰ ἔχει στὰ δάκτυλά του ὅλη τὴ γνώση μετὰ ἐλάχιστη προσπάθεια. Οἱ φοιτητὲς δὲν χρειάζεται νὰ ἀπομνημονεύσουν πλέον λεπτομερεῖς πληροφορίες, στὸν βαθμὸ φυσικὰ που κατέχουν μετὰ ἐντελῶς ἀπαραίτητη πλατφόρμα ἀπὸ γνώσεις, πάνω στὴν ὁποῖα εἴτε θὰ κτίσουν μετὰ ἐπιπλέον γνώσεις, εἴτε, κυρίως, θὰ δημιουργήσουν νέες γνώσεις ἢ θὰ καινοτομήσουν ἐπὶ τῆς βάσει τῆς ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς τους ἰκανότητας. Ἄν δὲν χρειάζεται, λοιπόν, νὰ ἀπομνημονεύσουν οἱ φοιτητὲς τόσες πολλὲς νέες πληροφορίες, τότε ποιὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ ρόλος μας ὡς Καθηγητῶν; Θὰ συνταξιοδοτηθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀπὸ ἀμφιθεάτρου διδασκαλία καὶ θὰ παραχωρήσουμε τὴ θέση μας στὸ Google καὶ στὰ smartphones; Ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος ἑνὸς πανεπιστημιακοῦ δασκάλου τὸν 21^ο αἰῶνα; Ἀρχίζουμε νὰ κατανοοῦμε πῶς ὁ ρόλος ἑνὸς δασκάλου εἶναι νὰ μορφώνει καὶ νὰ ἐκπαιδεύει: ἀπὸ τὴν πληροφορία στὴν ἐκπαίδευση καὶ στὴ μὸρφωση.

Ἐγραφε ὁ διάσημος ποιητὴς Τόμας

*Ὁ ρόλος ἑνὸς καθηγητῆ
εἶναι καὶ νὰ διδάξει καὶ
νὰ δημιουργήσει αὐτὴ τὴν
ὁμάδα τῶν ὑπευθύνων
καὶ ὄριμων παραγωγικῶν
πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ κρί-
νει ποιὸς θὰ προωθηθεῖ
ποῦ καὶ σὲ ποιὰ θέση.
Σὲ ἕνα ἀκόμη ὑψηλότερο
ἐπίπεδο, ὁ ρόλος ἑνὸς
καθηγητῆ θὰ ἦταν, δρώντας
ὡς πρότυπο, νὰ διδάξει
ἦθος καὶ ἀρχές, ὥστε οἱ δη-
μιουργικοὶ καὶ παραγωγικοὶ
ἐπιστήμονες τοῦ μέλλοντος
νὰ δροῦν ὡς ὑπεύθυνοι καὶ
ὄριμοι κοινωνικοὶ ἐργάτες
στὴν ὑπηρεσία τοῦ συνό-
λου.*

Ἐλιοτ στὴν Ἔρημη Χώρα, θρηνώντας,
«Ποῦ εἶναι ἡ σοφία που χάσαμε μέσα στὴ
γνώση· ποῦ εἶναι ἡ γνώση που χάσαμε
μέσα στὶς πληροφορίες». Ὁ ρόλος ἑνὸς
Καθηγητοῦ σὲ πρωτοποριακὸ Πανεπι-
στήμιο τοῦ δυτικοῦ κόσμου σήμερα εἶναι
νὰ ἀναστρέψει αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ὥστε
πάνω στὴν εὐκόλη ἀποκτώμενη πληροφο-
ρία νὰ κτίσει τὴν οὐσιαστικὴ γνώση
καί, στὶς περιπτώσεις που αὐτὸ εἶναι
δυνατόν, νὰ μεταφέρει ἢ νὰ δημιουργήσει
τὶς συνθήκες γιὰ τὴ γένεση τῆς Σοφίας.

Ἡ ἐκπαίδευση, κατὰ τὰ κρατοῦντα
αὐτὴ τὴ στιγμή στὰ ἀκαδημαϊκὰ κέντρα
τῆς Ἀμερικῆς, ἔχει νὰ κάνει κυρίως μετὰ
τὴν ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς σκέψης, τῆς
ἀναλυτικῆς ἰκανότητας καὶ τῆς συνθε-
τικῆς ἰκανότητας. Θὰ πρέπει νὰ μάθουμε

Μιά κοινωνία που δημιουργεί καινούργια προϊόντα προοδεύει και καινοτομώντας πλουτίζει, γιατί αυτά τα προϊόντα τα πουλά στο εξωτερικό. Μιά άλλη κοινωνία, ή όποια οδηγείται στην έλλειψη καινοτομίας, γιατί ή κριτική ικανότητα και ή γνώση δεν καλλιεργούνται, οδηγείται σε ένα φαύλο κύκλο έλλειψης οικονομικών πόρων, συρρίκνωσης της εκπαίδευσης και των οικονομικών δραστηριοτήτων της, οί όποίες οδηγούν σε περαιτέρω έλλειψη οικονομικών πόρων και ούτω καθεξής.

Ήν δέν σπάσει ό φαύλος αυτός κύκλος και ή κοινωνία δέν καινοτομήσει, τότε αναγκαστικά φτωχαίνει και μπαίνει στο περιθώριο της ανάπτυξης. Σε κοινωνίες που βρίσκονται σε αυτόν τον φαύλο κύκλο, βλέπουμε οί νέοι τους να μεταναστεύουν, και οί έναπομένοντες είτε να επαναστατούν τυφλά, είτε να ύποφέρουν.

στα παιδιά πώς να μαθαίνουν, πώς να αναλύουν τα προβλήματα και πώς, πολύ λογικά, κριτικά, να συνθέτουν απαντήσεις για κρίσιμα προβλήματα είτε της ειδικότητας τους, είτε γενικότερα, κοινωνικά. Ήπι πλέον, θα πρέπει να τους δείξουμε πώς θα έχουν γενικότερη μόρφωση και παιδεία, ή όποια ορίζεται κατά πολλούς, όπως ό Άινστάιν και ό Ήριώ, ως αυτό που μάς μένει, όταν ξεχάσουμε αυτά που μάθαμε.

Κριτική σκέψη, εκπαίδευση, μόρφωση. Μαθαίνουμε λοιπόν στους φοιτητές της Ίατρικής κυρίως, αλλά και άλλους, πώς και πότε να σκέφτονται πολύ γρήγορα ή, σε άλλες περιπτώσεις, πώς και πότε θα πρέπει να σκέφτονται αργά και σταθερά. Όταν πρέπει να αντιμετωπίσει ένα έπειγον στή μέση της νύχτας, ένας γιατρός δέν διαθέτει πολύ χρόνο, για να σκεφτεί, για να βγάλει μια διάγνωση ή να συνταγογραφήσει ένα φάρμακο· θα πρέπει να κάνει “pattern recognition”,

αναγνώριση δηλαδή κάποιων σταθερών, οί όποίες θα τον οδηγήσουν να βρει τη λύση. Σε άλλες περιπτώσεις, όμως, θα πρέπει να σκέπτεται αργά και σταθερά, για να αναλύσει ένα πρόβλημα και να βρει μια λύση. Κάτι αντίστοιχο θα πρέπει να κάνουν για εύρύτερα έρωτήματα επί τη βάσει του τί συμβαίνει στην κοινωνία γενικότερα και επί τη βάσει των γενικότερων αρχών οί όποίες καθορίζουν και τον χώρο τους και τις κοινωνικές έπιστημες σήμερα.

Ήπομένως, ό ρόλος ενός καθηγητή είναι να ξεκινήσει από την ένθαρρυνση της απομνημόνευσης κάποιων βασικών γνώσεων, αλλά κυρίως θα πρέπει να έστιασσει στην κατανόηση και στην έφαρμογή της γνώσης, και κατόπιν στην ανάλυση και στή δημιουργία καινούργιων λύσεων. Ό ρόλος ενός καθηγητή, επί πλέον, δέν είναι μόνο να διδάξει όλα αυτά, αλλά και να ξεκαθαρίσει ποιои είναι ικανοί, για να

Τὴ δεκαετία τοῦ '80 τὸ 80% αὐτῶν ποὺ μετανάστευαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὸ ἐξωτερικὸ ἦταν ἀνειδίκευτοι ἐργάτες. Σήμερα τὸ 80% αὐτῶν ποὺ μεταναστεύουν εἶναι ἐπιστήμονες, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ὁποίων ἡ χώρα πλήρως ἀκριβὰ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ ἢ δὲν θέλει νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν ἐπένδυσή της. Ἄν μιὰ φαρμακευτικὴ ἐταιρεία στὴν Ἑλλάδα μποροῦσε νὰ βγάλει ἓνα καινούργιο φάρμακο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θεραπεύουν συχνές νόσους, θὰ μποροῦσε νὰ εἰσπράττει περίπου 6 δις κάθε χρόνο, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἐκλιπαρεῖ νὰ τῆς δώσουν οἱ χῶρες μὲ τὶς ὁποῖες συνεργάζεται στὴν Ε.Ε. Θέλει λοιπὸν κανεὶς νὰ δημιουργήσῃ μιὰ κοινωνία στὴν ὁποία νὰ μοιράζεται ἡ ἀνέχεια, ἢ μιὰ κοινωνία ἢ ὁποία καινοτομεῖ, προοδεύει καὶ εὐημερεῖ; Ἡ τελευταία, ἐὰν κτισθεῖ πάνω σὲ ἀρχές κοινωνικῆς δικαιοσύνης, θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ διαμοιράσῃ σὲ ὅλους τοὺς πολίτες τῆς τὴν εὐημερία.

δημιουργήσουν πραγματικὰ σὲ μιὰ κοινωνία. Φαίνεται ὅτι ὅλο καὶ λιγότεροι εἶναι ἱκανοὶ νὰ κρίνουν ἢ νὰ δημιουργήσουν, ἓνα καινούργιο φάρμακο, ἓνα καινούργιο smartphone, μιὰ καινούργια τεχνολογία, ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ ἱκανοὶ στὶς δυτικὲς κοινωνίες ἀμείβονται περισσότερο γιὰ τὶς ἱκανότητες καὶ τὶς δεξιότητές τους. Ἐπομένως, ὁ ρόλος ἑνὸς καθηγητῆ εἶναι καὶ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ αὐτὴ τὴν ομάδα τῶν ὑπευθύνων καὶ ὄριμων παραγωγικῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ κρίνει ποιὸς θὰ προωθηθεῖ ποῦ καὶ σὲ ποια θέση. Σὲ ἓνα ἀκόμη ὑψηλότερο ἐπίπεδο, ὁ ρόλος ἑνὸς καθηγητῆ θὰ ἦταν, δρώντας ὡς πρότυπο, νὰ διδάξῃ ἦθος καὶ ἀρχές, ὥστε οἱ δημιουργικοὶ καὶ παραγωγικοὶ ἐπιστήμονες τοῦ μέλλοντος νὰ δροῦν ὡς ὑπεύθυνοι καὶ ὄριμοι κοινωνικοὶ ἐργάτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου.

Οἱ κοινωνίες τοῦ 21^{ου} αἰῶνα φαίνεται ὅτι δὲν κινοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐπὶ

τῆ βάσει τῶν κυρίων συνιστωσῶν τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, δηλαδὴ ἔνταση καὶ ἔκταση ἐργασίας, ἀλλὰ φαίνονται νὰ κινοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐπὶ τῆ βάσει τῶν κυρίων συνιστωσῶν τῆς κοινωνίας τῆς καινοτομίας (i-era, innovation), δηλαδὴ καινοτόμων ἀνακαλύψεων. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, βρέθηκαν τὰ πρῶτα computer, ἢ ἀνακάλυψή τους ἀποτελέσε μιὰ ξεκάθαρα καινοτόμα ἀνακάλυψη, πραγματικὴ ἀλλαγὴ παραδείγματος, ἢ ὁποία ἐπέφερε ἐπαναστατικὲς ἀλλαγές στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάζονταν καὶ δροῦσαν οἱ ἄνθρωποι μέχρι τότε. Ἡ σημασία τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῆς, καὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομική, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴ τῆς διάστασι, ἦταν τεράστια. Ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ ἀλλάξε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦμε, ἀλλὰ ἔφερε καὶ πλοῦτο στὴν κοινωνία ἢ ὁποία δημιούργησε τὶς συνθῆκες γιὰ τὴν ἀνακάλυψη αὐτή. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅμως, διαπιστώ-

θηκε ότι αυτά τα computers ήταν δύσχρο-στα λόγω όγκου και κόστους. Για να τα χρησιμοποιήσουμε, έπρεπε να έχουμε στη διάθεσή μας πολλά δωμάτια, και φυσικά ήταν πανάκριβα. Η τεχνολογία πέρασε λοιπόν στο δεύτερο στάδιο, από τη μεγάλη ανακάλυψη στις μικρές ανακαλύψεις, ώστε να βελτιωθεί το προϊόν, και οδήγησε σιγά σιγά σε βελτιώσεις, έκανε τα computers να είναι κατά πολύ μικρότερα και να κοστίζουν λιγώτερο. Σήμερα με πολύ μικρό κόστος όλος ο κόσμος μπορεί να έχει ένα i-phone στην τσέπη του, που έχει μεγαλύτερη υπολογιστική δύναμη από αυτή που είχαν χιλιάδες computers στην αρχή της δημιουργίας τους. Το ίδιο συμβαίνει με τα καινούργια φάρμακα, που δημιουργούνται, στη συνέχεια βελτιώνονται, και κατόπιν, αφού χρησιμοποιηθούν για αρκετά χρόνια, περνούν στο ράφι της Ιστορίας, όταν η επόμενη μεγάλη αλλαγή παραδείγματος οδηγήσει σε ριζική αλλαγή του φαρμάκου που πρέπει να χρησιμοποιήσουμε.

Έτσι, *μια κοινωνία που δημιουργεί καινούργια προϊόντα προοδεύει και καινοτομώντας πλουτίζει*, γιατί αυτά τα προϊόντα τα πουλά στο έξωτερο. Μια άλλη κοινωνία, η οποία οδηγείται στην έλλειψη καινοτομίας, γιατί η κριτική ικανότητα και η γνώση δεν καλλιεργούνται, οδηγείται σε ένα φαύλο κύκλο έλλειψης οικονομικών πόρων, συρρίκνωσης της εκπαίδευσης και των οικονομικών δραστηριοτήτων της, οι οποίες οδηγούν σε περαιτέρω έλλειψη οικονομικών πόρων και ούτω καθεξής. Αν δεν σπάσει ο φαύλος αυτός κύκλος και η κοινωνία δεν καινοτομήσει, τότε αναγκαστικά φτωχαίνει και μπαίνει στο περιθώριο της ανάπτυξης. Σε κοινωνίες που βρίσκονται σε αυτόν τον φαύλο κύκλο, βλέπουμε οι νέοι τους να μεταναστεύουν, και οι ενάπομενοντες είτε να επαναστατούν τυφλά, είτε να υποφέρουν.

Λόγω του γεγονότος ότι η εμφαση

στην εκπαίδευση στο έξωτερο έπικεντρώνεται στην ανάπτυξη αναλυτικής και συνθετικής ικανότητας, οι φοιτητές μας στο Χάρβαρντ μπορούν να δημιουργούν μία καινούργια εταιρεία κάθε δεύτερη εβδομάδα, και οι φοιτητές του MIT μία καινούργια εταιρεία κάθε εβδομάδα. Πολλές από αυτές μπορεί κάποια στιγμή να μην έχουν μέλλον. Άλλες όμως θα γίνουν ή Microsoft ή Apple του αύριο. Κι αν μια χώρα όπως η Ελλάδα είχε μία Apple, θα μπορούσε να πληρώσει μία φορά το χρέος της και να έχει και για να πληρώσει άλλο μισό. Αντίθετα, η χώρα μας έχει πρόσφατα χάσει χιλιάδες επιστήμονες, οι οποίοι συνήθως πηγαίνουν σε άλλες δυτικές χώρες.

Εάν μάλιστα θελήσει να έμβαθύνει κανείς στο φαινόμενο της μετανάστευσης των τελευταίων ετών, εύκολα νομίζω θα διαπιστώσει ότι τη δεκαετία του '80 το 80% αυτών που μετανάστευαν από την Ελλάδα στο έξωτερο ήταν ανειδίκευτοι εργάτες. Σήμερα το 80% αυτών που μεταναστεύουν είναι επιστήμονες, για την εκπαίδευση των οποίων η χώρα πλήρωσε

Η κριτική σκέψη οδηγεί στην πρόοδο και στην καινοτομία, κι αυτό οδηγεί στην ανταμοιβή του συγκεκριμένου ατόμου, αλλά και στην οικονομική άνοδο της κοινωνίας στην οποία το άτομο ανήκει. Η πρόοδος και η καινοτομία είναι μία από τις διαστάσεις στις οποίες ένας καθηγητής Πανεπιστημίου αναμένεται να συμβάλει.

ἀκριβῶς, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ ἢ δὲν θέλει νὰ ἐκμεταλλευθῆι τὴν ἐπένδυσή της. Ἐὰν μιὰ φαρμακευτικὴ ἐταιρεία στὴν Ἑλλάδα μποροῦσε νὰ βγάλει ἓνα καινούργιο φάρμακο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θεραπεύουν συχνές νόσους, θὰ μποροῦσε νὰ εἰσπράττει περίπου 6 δις κάθε χρόνο, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἐκλιπαρεῖ νὰ τῆς δώσουν οἱ χῶρες μὲ τις ὁποῖες συνεργάζεται στὴν Ε.Ε. Θέλει λοιπὸν κανεὶς νὰ δημιουργήσει μιὰ κοινωνία στὴν ὁποία νὰ μοιράζεται ἡ ἀνέχεια, ἢ μιὰ κοινωνία ἢ ὁποία καινοτομεί, προοδεύει καὶ εὐημερεῖ; Ἡ τελευταία, ἐὰν κτισθῆι πάνω σὲ ἀρχὲς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ διαμοιράσει σὲ ὅλους τοὺς πολίτες τῆς τῆν εὐημερία.

Πέραν τῶν Πανεπιστημίων, ἡ γνώση καὶ τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς καινοτομίας διαχέονται σὲ ὅλη τὴν κοινωνία στὶς δημοκρατικὲς, εὐημεροῦσες, προηγμένες χῶρες τοῦ 21^{ου} αἰῶνα. Ἡ παραγωγή μάλιστα ὄχι μόνον καινοτόμου γνώσης, ἀλλὰ καὶ καλὰ ἐκπαιδευμένων νέων ἐπιστημόνων, ὁδηγεῖ στὴ δημιουργία ἐνός «ἐνάρετου κύκλου». Στὴ Βοστώνη, τὰ τελευταία 25 χρόνια ἔχουν ἀρχίσει νὰ ἔρχονται πολλὲς φαρμακευτικὲς ἐταιρεῖες. Ἡ Novartis, γιὰ παράδειγμα, ποὺ εἶναι μιὰ Ἑλβετικὴ φαρμακευτικὴ ἐταιρεία, δὲν εἶχε καμμία παρουσία στὴ Βοστώνη πρὶν 15 χρόνια. Ἦλθε δίπλα στὸ Harvard καὶ στὸ MIT καὶ ἄρχισε νὰ προσλαμβάνει τοὺς καλύτερους φοιτητὲς, νὰ τοὺς δίνει πάρα πολὺ καλοὺς μισθοὺς καὶ νὰ τοὺς ζητᾶ νὰ φτιάξουν καινοτόμα φάρμακα. Σήμερα ἔχει 13.000 ἐπιστήμονες, πλέον τοῦ λοιποῦ, ὑποστηρικτικοῦ προσωπικοῦ τῆς. Πέρυσι ἦρθε ἡ Bayer, ἡ ὁποία ἦταν ἡ τελευταία ἀπὸ τις φαρμακευτικὲς ἐταιρεῖες ποὺ δὲν εἶχαν παρουσία στὴ Βοστώνη. Ὅλες, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη, ἔχουν ἔρθει καὶ ἔχουν δημιουργήσει ἓναν «ποταμὸ» βιοτεχνολογίας, ὅπως πλέον λέγεται ὁ ποταμὸς τῆς Βοστώνης. Δὲν τὸ

γράφω αὐτό, γιὰ νὰ διαφημίσω τὴ Βοστώνη ἢ τὸν ποταμὸ τῆς βιοτεχνολογίας τῆς Βοστώνης. Τὸ γράφω, γιὰ νὰ δώσω ιδέες στὰ νέα παιδιά. Ὅχι βέβαια ιδέες γιὰ νὰ δουλέψουν ἐκεῖ, ὅσο γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἐδῶ κάτι ἀντίστοιχο.

Τὸ ἴδιο σύστημα ἐφαρμόζεται ἀνὰ τὴν ὑψηλὴ. Στὴν Ἀμερικὴ τὰ νέα παιδιά ἐνθαρρύνονται, ἐπειδὴ εἶναι πρὸ ἀτομοκεντρικὴ ἡ κοινωνία, δίνει δηλαδὴ ἔμφαση στὸ ἄτομο, νὰ δημιουργήσουν τις δικές τους ἐταιρεῖες, οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ μεγαλώσουν ἢ νὰ ἀποτύχουν. Στὴν Εὐρώπη ὑπάρχει ἓνα μεικτὸ σύστημα. Στὴν Ἄπω Ἀνατολί, Κορέα ἢ Ἰαπωνία, οἱ κοινωνίες εἶναι πρὸ ὀργανωμένες, καὶ τὰ νέα ἄτομα ἀναμένεται νὰ δώσουν τις ιδέες τους στὶς μεγάλες ἐταιρεῖες, νὰ δουλέψουν γιὰ τὴ Samsung, τὴ Hyundai ἢ τις ἄλλες μεγάλες ἐταιρεῖες, μέσα ἀπὸ τις ὁποῖες θὰ ἀνελιχθοῦν, ὅταν τοὺς δώσουν καινούργιες ιδέες, γιὰ τις ὁποῖες θὰ ἀναταμειφθοῦν καὶ οἱ ἴδιοι πάρα πολὺ καλά.

Ἄρα, παρὰ τις κατὰ τόπους διαφοροποιήσεις, ἡ κριτικὴ σκέψη ὁδηγεῖ στὴν πρόοδο καὶ στὴν καινοτομία, κι αὐτὸ ὁδηγεῖ στὴν ἀνταμοιβὴ τοῦ συγκεκριμένου ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ στὴν οἰκονομικὴ ἀνοδο τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία τὸ ἄτομο ἀνήκει. Ἡ πρόοδος καὶ ἡ καινοτομία εἶναι μία ἀπὸ τις διαστάσεις στὶς ὁποῖες ἓνας καθηγητὴς Πανεπιστημίου ἀναμένεται νὰ συμβάλει.

(Συνεχίζεται)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΝΤΖΩΡΟΣ
Καθηγητὴς τῆς Παθολογίας
στὰ Πανεπιστήμια Harvard
καὶ Βοστώνης

ΤΟ ΠΑΛΙΚΑΡΙ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

– Ώ, παλικάρι, πού 'πεσες στην Πίνδο και κοιμάσαι,
κάτου απ' τὰ χιόνια τὰ παχιά, εὐλογημένο νά 'σαι,
γίναν τὰ χιόνια ἐκεῖνα
τοῦ τάφου σου τὰ κρῖνα.

Χιόνια στην Πίνδο και βροχές, χιλιόδεραν τὴ γῆ της,
βοριάς ἄγριος, τραχύλαλος, χειμώνας καταλύτης.
Τί σ' ἔφερ' ἐκεῖ ἀπάνω,
μὴν τάχα ὄνειρο πλάνο;

– Οὔτε τοῦ νοῦ μου ὄνειρατα, οὔτε και καρδιοχτύπια,
ἢ Ἑλλάδα εἶναι ἡ μάνα μου, τ' ὄριο της γάλα ἧπια,
καί, νά, ἀγρικῶ τὴ μάνα,
σὰ σίμανε ἡ καμπάνα.

– Τρέξε, παιδί μου, πλάκωσαν σκυλιὰ μαζί και λύκοι.
– Βαρῶ μὲ τ' ἄγριο ρόπαλο και μὲ τ' ἀπελατικά,
τὴ γῆ μου νὰ μὴν πάρει
βαρβαρικὸ ποδάρι.

Δὲ δίνω ἀπὸ τὸν τόπο μου οὔτε μιὰ χούφτα χῶμα,
δὲ δίνω οὔτε χαμόμπλο, οὔτε ἀγκάθι ἀκόμα,
δὲ δίνω, και ἄς γείρω,
οὔτε λιθάρι στεῖρο.

Δικό μου `ναι ὅ,τι πατῶ κι ὅ,τ' ἡ ματιά μου βλέπει,
 τὸ χελιδόνι, ποῦ ῥχεται στοῦ μπαλκονιοῦ τὴ σκέπη,
 δικό μου `ναι κι ἐκεῖνο,
 στὸν ξένο δὲν τὸ δίνω.

Τὴν πεταλούδα, ποῦ πετᾷ λουλούδι σὲ λουλούδι,
 τὴ θέλω, νὰ τὴ χαίρωμαι, θέλω τ' ἀθῶο τραγούδι
 ν' ἀκούω ἀπὸ τὸ τζιτζίκι,
 σὲ φύλλο, σὲ σταλίκι.

Κι αὐτὸ τὸ διαβατάρικο τὸ σύγνεφο ποῦ φτάνει,
 νὰ ξαγναντεύω ὀρέγομαι στῆς ράχης τὸ στεφάνι,
 καθὼς πάει νὰ κουρνιάσει
 καὶ στέμμα νὰ τοῦ φκιάσει.

Κι ὅταν λιοπύρια ἔρχονται τὸ μεσημέρι μαῦρα,
 νὰ σκύβω καὶ νὰ ξεδιψῶ στὴ γνώριμν ἀνάβρα,
 στὴν ἀσημένια βρύση,
 νὰ νίβομαι τὴ δύση.

Ἀλάργα, μὴ μολέψετε τὰ τίμια χώματά μου,
 προγονικά ἐδῶ κόκαλα, παλιά, κείτονται χάμου
 καὶ τὰ σκεπάζει γύρα
 αἰμάτινη πορφύρα.

Μὲ τὴν καμπάν', ἀκούγονται φωνὲς ἀπὸ λελέκια
 κι ὄχι ἀχὸς ἀπ' ἄρματα κι ἀχὸς ἀπὸ τουφέκια,
 πικρὰ ὄχι πολυβούια,
 γλυκὰ μόν' ἀλληλοῦια.

Μυρίζει μοσχολίβανο τὸ πατρικό μου ἀγέρι,
 δὲν κουβαλάει ἀπάνω του μπαρούτι ἀπὸ σεφέρι,
 φέρνει ἄρωμ' ἀπ' ἐλάτι
 κι ἀπὸ τὸ πέλαο κάτι.

Μακριὰ σταθεῖτε, βάρβαροι, μακριὰ κι ἀκόμα πέρα,
 τὸ βόλι μου εἶναι θάνατος, δὲν εἶναι ἀπλὴ φοβέρα,
 μπρὸς σας τὰ στήθια βάζω,
 τὸ πέρασμά σας φράζω.

Σὰν ποιὸ τὸ λέει φιρμάνι αὐτό, σὰν ποιὸς ταφτὰς τὸ γράφει;
Οἱ τάφοι τῶν παλικάριῶν καὶ τῶν ἡρώων οἱ τάφοι,
πέφτω, καίγομαι, σβίνω,
τὴ γῆ μου δὲ σὰς δίνω.

– Ὡ, παλικάρι, ποὺ ἔπεςε στὴν Πίνδο καὶ κοιμᾶσαι,
κάτου ἀπ' τὰ χιόνια τὰ βαριά, εὐλογημένο νὰ ἔσαι,
γιὰ σένα τὰ φοινίκια
καὶ τὰ χρυσὰ ἐπινίκια.

Νὰ ἔχει ὁ γλυκὸς ὁ ὕπνος σου τὸ εὐώδιασμ' ἀπ' τὸν κρίνο
καὶ τ' ἀπδονάκι νὰ ῥχεται καὶ νὰ σοῦ λέει κι ἐκεῖνο
τὸν ὕμνο τοῦ θριάμβου,
μὲ ἦχους διθυράμβου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ

Γλωσσάρι

ἀνάβρα, *ή* = πηγὴ νεροῦ, ποὺ ἀναβρῦζει φυσικὸ ἀπὸ τὴ γῆ, ἄμπουλας.

ἀπελατίκι, *τό* = μεταλλικὸ ρόπαλο ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὡς ὄπλο ὁ ἀπελάτης, ὁ φρουρὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

λελέκι, *τό* = ὁ πελαργός.

μολεύω = μεταδίδω μόλυσμα, μολύνω.

ταφτὰς, *ὁ* = γραπτὴ διαταγὴ, ἐντολή, φιρμάνι.

σεφέρι, *τό* = πόλεμος, ἐκστρατεία, στράτευμα.

σταλίκι, *τό* = μονόξυλο μακρὸ, τὸ ξεμεσημέριασμα τοῦ κοπαδιοῦ τῶν ζώων στὸν ἴσκιο.

στεφάνι (βράχου), *τό* = βράχος σὲ κορυφὴ βουνοῦ ποὺ ἐξέχει καὶ μοιάζει σὰν στεφάνι, πέτακας.

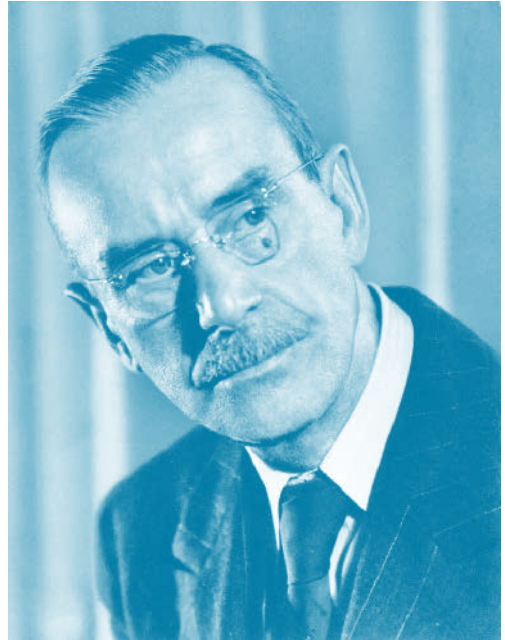

«ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΑΚΡΟΑΤΕΣ!»

Ο ΤΟΜΑΣ ΜΑΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ὁ σπουδαῖος καὶ παγκοσμίως γνωστὸς Γερμανὸς συγγραφέας Τόμας Μάν (1875-1955), βραβευμένος μετὰ τὸ βραβεῖο Νόμπελ Λογοτεχνίας (1929), ἦταν ὀρκισμένος ἐχθρὸς τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ τοῦ Χίτλερ. Μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Χίτλερ στὴν ἐξουσία τὸ 1933, ὁ Τόμας Μάν διέφυγε στὴν Ἑλβετία, καὶ ἀργότερα, τὸ 1939, ἐγκαταστάθηκε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Μεταξὺ ἄλλων, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς ἐκπροσώπους τῆς »Exilliteratur« (Λογοτεχνίας τῆς Ἐξορίας), τῆς λογοτεχνικῆς δηλαδὴ παραγωγῆς Γερμανῶν συγγραφέων ἀντίθετων πρὸς τὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ καθεστῶς στὰ χρόνια τῆς κυριαρχίας τοῦ Χίτλερ στὴ Γερμανία.

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ραδιοφωνικὲς ἐκπομπές, ἀπὸ τὴ συχνότητα τοῦ BBC, μετὰ τὶς ὁποῖες ὁ Τόμας Μάν ἀπευθυνόταν πρὸς τοὺς συμπατριῶτές του στὴ «σκληρωμένη ἀπὸ τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμὸ Γερμανία», μετὰ τὴ στερεότυπη προσφώνηση «Γερμανοὶ ἀκροατές». Οἱ ἐκπομπές αὐτές ἦταν μνηιαῖες, ἄρχισαν τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940, καὶ ἡ τελευταία ἔγινε στὶς 10 Μαΐου 1945, λίγες ἡμέρες μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου. Ἡ ἀπήχηση τῶν ἐκπομπῶν αὐτῶν ἦταν τεράστια. Καὶ δὲν ἐννοοῦμε μόνο στὸ γερμανόγλωσσο κοινὸ τῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ οἱ ἐκπομπές αὐτές μεταφράζονταν καὶ σχολιάζονταν τὴν ἐπομένη ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης τῶν χωρῶν ποὺ ἀντιμάχονταν τὸν ναζισμό. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι στὴ Γερμανία ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐπικίν-

δυνο νὰ ἀκούει κανεὶς κρυφὰ αὐτὲς τὶς ἐκπομπές.

Ἐξωριστὸ ἑλληνικὸ ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐκπομπὴ τοῦ Μαΐου τοῦ 1941, σὲ κείμενο ποὺ ὁ Τόμας Μάν εἶχε γράψει τὸν Ἀπρίλιο, ἀναφερόμενος στὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἑλλάδα. Θυμίζουμε ὅτι στὶς 6 Ἀπριλίου 1941 οἱ γερμανικὲς δυνάμεις εἰσέβαλαν στὴν Ἑλλάδα, ὅπου προσέκρουσαν στὴ λυσσαλέα ἀντίσταση τῶν ὑπερασπιστῶν τῶν ὄχρων τῆς Γραμμῆς Μεταξᾶ καὶ καθηλώθηκαν στὴν ἑλληνοβουλγαρικὴ μεθόριο. Παρὰ τὸν ἀπαράμιλλο ἥρωισμό τῶν Ἑλλήνων, τὸν ὁποῖο οἱ ἴδιοι οἱ Γερμανοὶ ἀναγνώρισαν πρόθυμα,

οί γερμανικές δυνάμεις ἐπέτυχαν τελικά νὰ ὑπερκεράσουν τὶς ἑλληνικές ἀμυντικές θέσεις, κινούμενες μέσω Γιουγκοσλαβίας, ὅποτε βρέθηκαν πίσω ἀπὸ τὰ ὄχυρά, μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ κινήθηκαν ἀστραπιαία πρὸς νότον. Οἱ βρετανικὲς δυνάμεις ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα ἄρχισαν νὰ ἐκκενώνουν τὴ χώρα, μὲ μιὰ τελευταία ἀντίσταση νὰ προβάλλεται στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ γεγονότα ἔχει γραφεῖ τὸ κείμενο τοῦ Τόμας Μάν, ἐλάχιστα γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἐπιπλέον μιὰ πάντα ἐπίκαιρη καταγγελία τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ τῆς ὤμης βίας.¹

«Γερμανοὶ ἀκροατές,

Ἔχω βέβαια συνειδηθῆναι τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν εἶναι σήμερα εὐκόλο νὰ μιλήσει κανεὶς μαζί σας. Σὰν τὴ βροχὴ πέφτουν πάνω σας οἱ εἰδήσεις γιὰ νίκες, ὅπως πέφτουν οἱ ἐμπρηστικὲς βόμβες τῶν βασανιστῶν ποὺ σὰς κυβερνοῦν πάνω στὸ Λονδίνο, μεταβάλλοντας τὶς ψυχὲς σας –τούλάχιστον τῶν ἀδύνατων, τῶν κουτῶν καὶ τῶν βάνανσων– σὲ μιὰ φλόγα ἐνθουσιασμοῦ, ἀπρόσιτη γιὰ κάθε συμβουλί. Μὲ τὰ μεθυσμένα μάτια σας βλέπετε μπροστά σας εἰκόνες ποὺ γιὰ κάθε ἄνθρωπο ποὺ διαθέτει ἀκόμα τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς εἶναι εἰκόνες φρίκης καὶ ἀποστροφῆς: ἡ ἀνόπτη καὶ ἀποκρουστικὴ εἰκόνα τοῦ ἀγκυλωτοῦ σταυ-

ροῦ, λόγου χάριν, ποὺ κυματίζει πάνω ἀπὸ τὸ βουνὸ τοῦ Ὀλύμπου. Σύντομα θὰ κυματίζει καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη – εἶναι ἀναπόφευκτο. Πάντως, σὰς ἔδωσαν πονηρὰ νὰ καταλάβετε γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο πὼς αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι εὐνοϊκὸ γιὰ τὸ μεγάλο κόλπο τοῦ “κεραυνοβόλου πολέμου” – γρήγορες νίκες, ὅπως στὸ δυτικὸ μέτωπο, μᾶλλον δὲν πρέπει νὰ περιμένετε. Περιττὴ ἢ πρόνοια. Τὰ πάντα γίνονται μὲ ρυθμὸ γρηγορότερο ἀπ’ ὅ,τι σὰς ἄφηναν νὰ ἐλπίζετε κι ἀπ’ ὅ,τι μερικοὶ ἀπὸ σὰς φοβόντουσαν ὅτι θὰ συμβοῦν. Ἡ γερμανικὴ πολεμικὴ μηχανὴ –ἐνα τέρας τῆς τεχνολογίας– λειτουργεῖ μὲ καταπληκτικὴ ἀκρίβεια καὶ ταχύτητα. Μπροστά της χάνει τὸ νόημά του τὸ ἥρωικὸ θάρρος, ἡ μηχανὴ αὐτὴ δὲν γνωρίζει ἔλεος, ὁ τεχνικός σας θρίαμβος συντρίβει τὴν πίστη, τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ δίκαιο, τὴν ἐλευθερία τῶσων λαῶν ποὺ ἰσοπέδωσε ὡς τώρα.

Τὸ σπῆθός σας θὰ φουσκώνει ἀπὸ περηφάνεια! Ποιὰ περηφάνεια; Ἀπέναντι σὲ ἕξι ἢ ἑπτὰ ἄνδρες ἀπὸ σὰς στέκεται ὄρθιος ἕνας Ἕλληνας. Ὅτι αὐτὸς ὁ ἕνας τολμάει νὰ ὑπερασπίσει τὸ στενὸ τῆς ἐλευθερίας –ποὺ εἶναι οἱ Θερμοπύλες– προτάσσοντας τὸ σῶμά του, αὐτὸ εἶναι τὸ καταπληκτικὸ, καὶ ὄχι τὸ ὅτι ἐσεῖς νικᾶτε. Πεῖτέ μου, αἰσθάνεσθε ἄνετα στὸν ρόλο ποὺ τὸ παιχνίδι τῆς Ἱστορίας σὰς ἐπιβάλλει τώρα νὰ παίξετε; Κι ἂν τύχει τὸ σύμβολο τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ εἶναι οἱ Θερμοπύλες, νὰ ξαναγίνει πράξη στὸν ἴδιο αὐτὸν τόπο; Καὶ πάλι οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ νικητές! Καὶ τότε, ἐσεῖς ποιοὶ εἴστε;

Οἱ τύρανοί σας δὲν κουράστηκαν νὰ σὰς λένε συνεχῶς πὼς ἡ ἐλευθερία εἶναι μιὰ ἀπαρχαιωμένη, ἄχρηστη ἔννοια. Πιστέψτε με ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι, καὶ θὰ εἶναι, ἀνέγγιχτη ἀπ’ ὅλες τὶς φλυαρίες τῶν ψευτοφιλοσόφων καὶ τὰ βίτσια τῆς πνευματικῆς ἱστορίας,

1 Thomas Mann, *Deutsche Hörer! Fünfundzwanzig Radiosendungen nach Deutschland*. Ἡ πρώτη ἔκδοσι δημοσιεύθηκε τὸ 1942 στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἀπὸ τὸν H. Wolff, ἀλλὰ δὲν ἔφθασε ποτὲ στὴ Γερμανία. Ἡ δευτέρα, μὲ ὅλες τὶς ἐκπομπές, στὸν Αὐγουστο τοῦ 1945 στὴ Στοκχόλμη ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Μπέρμανφίσερ. Πιὸ πρόσφατη ἔκδοσι, Thomas Mann, *Deutsche Hörer! Radiosendungen nach Deutschland aus den Jahren 1940-1945*, Fischer, Frankfurt am Mein 2004⁴. Τὸ κείμενο τῆς συγκεκριμένης ἐκπομπῆς δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Ἱστορία 328 (Οκτώβριος 1995), σελ. 110-115.

αιώνια ίδια όπως και πριν από 2.000 και περισσότερα χρόνια: θα είναι το φως και η ψυχή του δυτικού κόσμου. Η αγάπη και η δόξα της Ιστορίας θα ανήκουν σ' εκείνους που πέθαναν γι' αυτήν, και όχι σ' όσους πέρασαν με τάνκς από πάνω της και την έσβησαν. Αρνείστε την αγάπη και τη δόξα, όταν πιστεύετε πως μόνο η επιτυχία μπορεί να αντικαθιστά το πᾶν. Τουλάχιστον ἄς θυμηθοῦν οἱ καλύτεροι ἀπὸ σᾶς πὼς ὑπάρχει ἡ ψεύτικη καὶ ἡ ἄδεια ἐπιτυχία, ἡ τιποτένια καὶ ἡ ὀλέθρια, ἡ ἀντίθετη πρὸς τὴν πραγματικὴ καὶ τὴ γνήσια, πὼς τὴν κερδίζει κανεὶς ὑπηρετώντας τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀνθρωπιά. Ἐσεῖς πιστεύετε πάρα πολὺ στὴ γυμνὴ καὶ ὕλικη ἐπιτυχία, στὴ βία καὶ στὸν πόλεμο. Ἄν ἓνας λαός, ὅπως ὁ γερμανικός, ἀρνεῖται ἐπὶ ἑπτὰ ὀλόκληρα χρόνια κάθε ἄλλη σκέψη ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴν προπαρασκευὴ του, ὅταν παραμερῖζει

μὲ βία κάθε τι πὼς θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ στὸν δρόμο της ἡ σκέψη αὐτὴ –λευτεριά, ἀλήθεια, ἀνθρωπιά, τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς– ὅταν ὁ λαὸς αὐτὸς ἐγκαθιδρύει ἓνα ὀλοκληρωτικὸ κράτος πολέμου, συγκεντρώνοντας ὅλες τὶς ἰκανότητές του σὲ αὐτὸ καὶ μόνο τὸ σημεῖο, νὰ ἐτοιμασθεῖ ὕλικά καὶ ἠθικά γιὰ τὸν πόλεμο, καὶ μάλιστα μέσα σ' ἓναν κόσμον πὼς δὲν εἶναι ἕτοιμος νὰ πολεμήσει, πὼς ἀντίθετα μισεῖ τὸν πόλεμο, πὼς δὲν πιστεύει πιά σὲ αὐτὸν καὶ πὼς ἠθικά πιστεύει ἤδη στὸ ἰδεώδες τῆς εἰρήνης, πὼς δὲν θὰ ἔπρεπε ὁ λαὸς αὐτὸς, μὴ καὶ τοῦ ἐπέβαλαν τὸν πόλεμο, νὰ ξεπεράσει λίγο τὸν ἑαυτὸ του, ὥστε νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι συμμετέχει στὴ μεγάλη ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ στὸ ξεπέραςμα τῆς ροῆς τοῦ κόσμου; Τὶς ἐπιτυχίες δὲν τὶς κάνουν μάγοι, δὲν ὑπάρχει σὲ αὐτὲς τίποτε τὸ ἐκπληκτικὸ, τίποτε τὸ ἀξιοθαύμαστο. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀναπόφευκτο. Τὰ πάντα στὴν περι-

πτωσι αὐτὴ εἶναι προσωρινά, χωρὶς ἰσχύ διάρκειας, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μεγαλοφυχίες καμωμένες μετ' αἷμα.

Σᾶς λέω αὐτὴ τὴ στιγμή τῆς μεγαλύτερης – ἢ τῆς ὄχι ἀκόμα μεγαλύτερης–

Τὸ στῆθος σας θὰ
φουσκώνει ἀπὸ περηφάνεια!
Ποιὰ περηφάνεια; Ἀπέναντι
σὲ ἕξι ἢ ἑπτὰ ἄνδρες ἀπὸ
σᾶς στέκεται ὄρθιος ἓνας
Ἕλληνας. Ὅτι αὐτὸς ὁ ἓνας
τολμάει νὰ ὑπερασπίσει τὸ
στενὸ τῆς ἐλευθερίας – πού
εἶναι οἱ Θερμοπύλες– προ-
τάσσοντας τὸ σῶμά του,
αὐτὸ εἶναι τὸ καταπληκτικό,
καὶ ὄχι τὸ ὅτι ἐσεῖς νικᾶτε.
Πεῖτέ μου, αἰσθάνεσθε
ἄνετα στὸν ρόλο πού τὸ
παιχνίδι τῆς Ἱστορίας σᾶς
ἐπιβάλλει τώρα νὰ παίξετε;
Κι ἂν τύχει τὸ σύμβολο τῆς
ἀνθρωπότητας, πού εἶναι οἱ
Θερμοπύλες, νὰ ξαναγίνει
πρᾶξι στὸν ἴδιο αὐτὸν τόπο;
Καὶ πάλι οἱ Ἕλληνες εἶναι
οἱ νικητές! Καὶ τότε, ἐσεῖς
ποιοὶ εἴστε;

καυχησιᾶς σας πὼς ὁ κόσμος δὲν θὰ σᾶς
παραδεχθεῖ γιὰ νικητές, πὼς ἡ νίκη σας

δὲν θὰ γίνει δεκτὴ. Μὴν πιστεύετε πὼς
εἶναι ἀρκετὸ νὰ δημιουργεῖ κανεὶς γεγονό-
τα μετ' ἀτσάλινη βία, γεγονότα πού θὰ ἀνα-
γκάσουν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ὑποκύψει
κίόλας σὲ αὐτά. Δὲν θὰ ὑποκύψει μπρο-
στά τους, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ὑποκύψει.
Ὅσο καὶ ἂν χλευάζει κανεὶς τὸν ἀνθρώπο
καὶ κάνει γιὰ τὴν ὑπαρξή του σκέψεις
γεμάτες πικρὴ ἀμφισβήτηση, ὑπάρχει
ὡστόσο μέσα σὲ αὐτόν, παρ' ὅλη τὴ μι-
ξέρια του, ἀναμφισβήτητος καὶ ἄσβεστος
ἓνας θεϊκὸς σπινθήρας: ἡ ἐπίθεση τοῦ
πνεύματος καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸν τελικὸ
θρίαμβο τοῦ κακοῦ, τοῦ ψεύδους καὶ τῆς
βίας δὲν μπορεῖ ἡ ἀνθρωπότητα νὰ τὸν
δεχθεῖ, γιατί ἀπλούστατα δὲν μπορεῖ νὰ
ζήσει μαζί του. Ὁ κόσμος πού θὰ ἦταν τὸ
ἀποτέλεσμα μιᾶς νίκης τοῦ Χίτλερ δὲν θὰ
ἦταν μόνον ἓνας κόσμος τῆς παγκόσμι-
ας σκλαβιάς, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἓνας
κόσμος τοῦ ἀπόλυτου κυνισμοῦ, ἓνας κό-
σμος τελείως ἀνίκανος νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ
πιστεύει στὸ καλὸ καὶ στὸ ὑψηλὸ φρόνη-
μα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἓνας κόσμος
πού θὰ ἀνῆκε πέρα γιὰ πέρα στὸ κακὸ,
πού θὰ ἦταν ὑπῆκοος τοῦ κράτους τοῦ
Κακοῦ. Αὐτὸ δὲν πρόκειται νὰ γίνει. Αὐτὸ
δὲν θὰ τὸ ἀνεχθεῖ ἡ ἀνθρωπότητα. Τὸ
ξεσίκωμα τῶν ἀνθρώπων ἐναντίον ἑνὸς
χιτλερικοῦ κόσμου, πού θὰ σήμαινε τὴν
ἔσχατη ἀπόγνωση τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ
ἀγαθοῦ, ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ εἶναι τὸ πιὸ
βέβαιο γεγονός. Θὰ εἶναι μιὰ ἔκρηξη τῶν
στοιχείων τῆς φύσης, πού θὰ μεταβάλλει
τά «σιδηρὰ γεγονότα» τοῦ χιτλερισμοῦ σὲ
λεπτὴ στάχτη.

Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἡ ἐπανάσταση
τῆς ἀπόγνωσης τῆς ἀνθρωπότητας ἐνα-
ντίον ὅλων τῶν Γερμανῶν νὰ φθάσει ὡς
αὐτὸ τὸ σημεῖο;

Γερμανικὲ λαέ, διερωτῶμαι πόσο πε-
ρισσότερο πρέπει νὰ φοβᾶσαι τὴ νίκη
τῶν τυράννων σου ἀπὸ τίς ἥττες τους...».

Τόμας Μάν

529 Μ.Χ.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Κλείνοντας το προηγούμενο, Α' μέρος της μελέτης μας για το πολυθρύλιτο 529 μ.Χ., θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στις εξής σκέψεις:

Το κλείσιμο της Νεοπλατωνικής Ακαδημίας της Αθήνας το 529 μ.Χ. με διάταγμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού είναι ομολογουμένως ένα θέμα που φαίνεται να εξυπηρετεί άριστα τους σκοπούς των πολεμίων του χριστιανισμού, καθώς εμφανίζει τον χριστιανισμό να συγκρούεται με ό,τι ευγενέστερο και ύψιλλοτερο ανέδειξε η αρχαία Ελλάδα: την ελληνική φιλοσοφία. Έτσι, το 529 μ.Χ. γίνεται συχνά το θεμέλιο για μια σειρά από δριμύτατα κατηγορώ ενάντια σε αυτή τη «σκοταδιστική θρησκεία», τον χριστιανισμό, ή οποία επέβαλε την απαγόρευση της φιλοσοφίας, διέκοψε βίαια την υπερχλιετή ελληνική φιλοσοφική παράδοση, έσβησε το φως της ελληνικής παιδείας και βύθισε τον κόσμο στο σκοτάδι του μεσαίωνα. Βεβαίως, υπάρχουν πλείστες όσες «λεπτομέρειες» που αμβλύνουν σημαντικά τις έντυπώσεις, αν δεν ανατρέπουν κιόλας πλήρως το κατηγορητήριο:

– ότι, όπως είχαμε τονίσει ήδη αρκετά παλαιότερα από τις σελίδες των *Ακτίνων*¹, η Αθήνα το 529 μ.Χ. βρισκόταν πλέον σε τελεία παρακμή και δεν είχε καμμία απολύτως σχέση με τό «κλεινόν άστυ» της αρχαιότητας.

– ότι, όπως τονίσαμε πρόσφατα², η Νεοπλατωνική Ακαδημία του έκτου μ.Χ. αιώνα δεν έχει καμμία απολύτως σχέση με την Ακαδημία του Πλάτωνα, καθώς δεν αποτελεί ούτε ιστορική ούτε φιλοσοφική συνέχειά της, σε καμμία περίπτωση δεν αντιπροσωπεύει περίοδο άκμης για τη φιλοσοφία, και δεν βρισκόταν καν στον ίδιο χώρο!

– ότι το 529 μ.Χ. δεν σημαίνει πόλεμο κατά της φιλοσοφίας, ή οποια έξακολούθησε να διδάσκεται και να τιμάται (με τη Νεοπλατωνική Σχολή της Αλεξανδρείας, για παράδειγμα, να εξακολουθεί να λειτουργεί κανονικά)³.

– ότι οι πραγματικοί συνεχιστές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη είναι οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μας, και όχι ο Πρόκλος και ο Δαμάσκιος με τον θεουργικό μυστικισμό και τις αποκρυφιστικές δοξασίες και πρακτικές τους.

Αυτά και άλλα πολλά θα μπορούσαμε να πούμε, όπως άλλωστε και το έχουμε κάνει στο παρελθόν. Και όμως, αν περιοριζόμασταν να πούμε αυτά, θα μοιάζαμε... άφελεις! Διότι, όταν ακούμε να επαναλαμβάνεται ότι το 529 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός εξέδωσε αυτοκρατορικό διάταγμα με το οποίο έκλεισε

1 Γιάννης Κ. Τσέντος, «Χριστιανισμός και Έλληνισμός. Το κλείσιμο των σχολών της Αθήνας από τον Ιουστινιανό», *Ακτίνες* 622 (Ιούνιος 2001), σελ. 190-193.

2 Γιάννης Κ. Τσέντος, «Η "άλλη" Ακαδημία της Αθήνας της ύστερης Αρχαιότητας», Μέρος Α', *Ακτίνες* 756 (Μάρτιος-Απρίλιος 2016), σελ. 62-66· Μέρος Β', *Ακτίνες* 757 (Μάιος-Ιούνιος 2016), σελ. 90-98.

3 Γιάννης Κ. Τσέντος, «Χριστιανισμός και Έλληνισμός. Το κλείσιμο των σχολών της Αθήνας από τον Ιουστινιανό», *Ακτίνες* 622 (Ιούνιος 2001), σελ. 191-192.

τις φιλοσοφικές σχολές της Ἀθήνας, τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ διερωτηθοῦμε δὲν εἶναι ποιά σημασία καὶ ποιὲς προεκτάσεις ἔχει αὐτό, τί σημαίνει ἢ τί δὲν σημαίνει. Τὸ πρῶτο

πράγμα ποὺ θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ διερωτηθοῦμε εἶναι... ἀπὸ ποῦ τὸ γνωρίζουμε!

Ἄν θελήσουμε νὰ ἀναζητήσουμε προσεκτικὰ τί ἀκριβῶς γνωρίζουμε γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τὸ 529 μ.Χ. καὶ ἀπὸ ποῦ τὸ γνωρίζουμε, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι θὰ ἐκπλαγοῦμε, διαπιστώνοντας πόσο ἀβέβαια εἶναι ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ συνήθως ἀποδεχόμαστε ἀξιωματικὰ ὡς ἐντελῶς αὐτονόητα.

Ἄν θελήσουμε νὰ ἀναζητήσουμε προσεκτικὰ τί ἀκριβῶς γνωρίζουμε γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τὸ 529 μ.Χ. καὶ ἀπὸ ποῦ τὸ γνωρίζουμε, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι θὰ ἐκπλαγοῦμε, διαπιστώνοντας πόσο ἀβέβαια εἶναι ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ συνήθως ἀποδεχόμαστε ἀξιωματικὰ ὡς ἐντελῶς αὐτονόητα.

α. Τὸ ἐπίμαχο διάταγμα στὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία

Γιὰ καλή μας τύχη, ὅ,τι παρήγαγε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπὸ νόμους, διατάγματα, ἐρμηνευτικὲς ἐγκυκλίους κτλ., ἐν ὀλίγοις δὲ τὸ σύνολο τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, σφύζεται μέχρι σήμερα⁴. Τί

⁴ Ὅπως εἶναι γνωστό, ἔχουμε τὸν Ἰουστινιάνειο Κώδικα (*Codex Iustinianus*), ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 529 ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Τριβωνιανοῦ,

πιό φυσικό λοιπόν για τὸν φιλέρευνο μελετητὴ τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ ἔχει στὰ χέρια του τὸ σύνολο τῆς ἰουστινιάνειας νομοθεσίας, ἀπὸ τὸ νὰ μπεῖ στὸν πειρασμὸ νὰ ἀναζητήσει σὲ αὐτὴν τὸ ἐπίμαχο διάταγμα ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἔχετε τέρμα στὴ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ μαντεύσει κανεὶς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀναζήτησης: Τὸν φιλέρευνο μελετητὴ τῆς ἐποχῆς μας τὸν περιμένει ἡ ἔκπληξη, ἴσως μάλιστα ἀκόμη καὶ ἡ ἀπογοήτευση, καθὼς σὲ ὀλόκληρη τὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπολύτως νομοθέτημα σχετικὸ μὲ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ νεοπλατωνικὴ σχολὴ τῆς φιλοσοφίας. Ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ J. A. S. Evans, «δὲν ὑπάρχει καμμία εἰδικὴ ρύθμιση στὸ σύνολο τῶν νόμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ νὰ κάνει εἰδικὴ μνεία γιὰ τὴν Ἀκαδημία».⁵

β. Ἡ πηγὴ μας

Μὲ δεδομένο ὅτι τὸ ἐπίμαχο διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ στὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία, εὐλόγως θὰ διερωτηθεῖ κανεὶς τὸ ἐξῆς: Ἀπὸ ποιὲς πηγὲς γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρξε τέτοιο διάταγμα; Πόσοι καὶ ποιοὶ συγγραφεῖς μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξή του;

σπουδαίου νομικοῦ καὶ στενοῦ συνεργάτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ἀποτελεῖ μὴ συνθετικὴ δημοσίευση τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν *Πανδέκτη* ἢ *Digestum*, τὸν νέο κώδικα, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 529, τὶς *Εἰσρηγίσεις* ἢ *Institutiones* καὶ τὶς *Νεαρές* (*Novellae*), ὅπου, ὅπως εἶναι πολλὴ γνωστὸ, οἱ νέοι νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι πλέον γραμμένοι στὰ ἑλληνικὰ καὶ ὄχι στὰ λατινικά. Ὅλα αὐτὰ μαζὶ ἔγνων γνωστὰ ἀπὸ τὸν 16^ο αἰῶνα ὡς *Corpus Iuris Civilis*.

5 J. A. S. Evans, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, μετάφρ. Βασίλη Κουρῆ, Ἐκδόσεις Ὀδυσσεύς, Ἀθήνα 1998, σελ. 134.

Ἐδῶ φθάνουμε σὲ ἓνα σημεῖο ποὺ ὅσοι δὲν εἶναι ἐξοικειωμένοι μὲ τὴ μελέτη τῆς γραμματείας τῆς περιόδου θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ συνειδητοποιήσουν: ὅτι τὸ κλείσιμο τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας μὲ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα εἶναι ἓνα γεγονός μὲ τέτοια –ἔστω συμβολικὴ– σημασία, ὥστε θὰ ἀναμέναμε νὰ μνημονεύεται ὄχι ἀπὸ ἓνα ἢ δύο ἢ πέντε συγγραφεῖς τῆς περιόδου, ἀλλὰ ἀπὸ πάμπολλους. Πόσοι λοιπὸν καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ συγγραφεῖς ποὺ τὸ μνημονεύουν;

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναζήτησής μας εἶναι, γιὰ μίαν ἀκόμη φορὰ, ἀπογοητευτικά. Ἡ ἀπαγόρευση τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα μὲ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν μνημονεύεται παρὰ σὲ μίαν καὶ μόνο πηγὴ: τὸν βυζαντινὸ χρονογράφου Ἰωάννη Μαλάλα (περ. 491-578 μ.Χ.), πιθανώτατα ἐξελληνισμένο Σύρο (ἡ συριακὴ λέξη “malál” σημαίνει «ρήτορας»), τὸν παλαιότερο ἐκπρόσωπο τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας. Αὐτὸς ὁ Μαλάλας γράφει στὴ *Χρονογραφία* του ὅτι ἐπὶ ὑπατείας τοῦ Δεκίου ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανὸς «θέσπισε νόμο καὶ ἔστειλε διαταγὴν στὴν Ἀθήνα, προστάζοντας νὰ μὴ διδάσκει κανένας φιλοσοφία οὔτε δίκαιο⁶», οὔτε νὰ ἐπιτρέπονται τυχερὰ παιχνίδια σὲ καμμία πόλη, ἐπειδὴ, ὅπως προσθέτει ὁ Μαλάλας, κάποιοι ποὺ ἐπιδίδονταν σὲ τυχερὰ παιχνίδια εἶχαν προκαλέσει ἀναταραχὴ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ εἶχαν τιμωρηθεῖ παραδειγματικά.⁷

Ἔτσι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας –καὶ μόνον

6 Εἰδικώτερα γιὰ τὸ θέμα τῆς διδασκαλίας τοῦ δικαίου βλ. παρακάτω.

7 Ἰωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, ed. L. Dindorf, 451.16-21: «Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Δεκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν ἐν Ἀθήναις, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μηδὲ νόμιμα ἐξηγεῖσθαι μίτε κόντον ἐν μᾶ τῶν πόλεων γίνεσθαι, ἐπειδὴ ἐν Βυζαντίῳ εὐρεθέντες τινὲς τῶν κοπιιστῶν καὶ βλασφημίας δειναῖς ἑαυτοὺς περιβαλόντες χειροκοπηθέντες περιεβωμβήθησαν ἐν καμίλοις».

*Τὸν φιλέρευνο μελετητὴ
τῆς ἐποχῆς μας τὸν
περιμένει ἡ ἔκπληξη, ἴσως
μάλιστα ἀκόμη καὶ ἡ ἀπο-
γοίτευση, καθὼς σὲ ὀλό-
κληρη τὴν ἰουστινιάνεια
νομοθεσία δὲν ὑπάρχει
κανένα ἀπολύτως νομοθέ-
τημα σχετικὸ μὲ τὴν Ἀθή-
να καὶ τὴ νεοπλατωνικὴ
σχολὴ τῆς φιλοσοφίας.*

αὐτός- μᾶς δίνει ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ συνήθως θεωροῦμε ὡς αὐτονόητα γιὰ τὸ θέμα μας, καθὼς μνημονεύει ἓνα διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ ἀπαγόρευε τὴ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ δικαίου στὴν Ἀθήνα, καὶ προσδιορίζει ἐπιπλέον καὶ τὴ χρονικὴ στιγμή τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ διατάγματος στὸ ἔτος τῆς ὑπατείας τοῦ Δεκίου, δηλαδὴ στὸ 529 μ.Χ.

γ. Ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς μαρτυρίας τοῦ Μαλάλα

Ἡ μαρτυρία ὅμως τοῦ Μαλάλα δὲν στέκει ἀπλῶς ἀπελπιστικὰ μόνη στὴν προσπάθειά μας νὰ τεκμηριώσουμε τὴν ὑπαρξὴ διατάγματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἡ μαρτυρία τοῦ Μαλάλα ἔχει καὶ ἀρκετὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα.

Κατὰ πρῶτον, ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ Μαλάλας περνάει ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας στὰ σχετικὰ μὲ τὰ τυχερὰ παίγνια ἐλάχιστα ἀρμόζει σὲ μεθοδικὴ παρουσίαση τοῦ θέματος.

Κάποιοι μελετητὲς εἶχαν ἐπισημάνει μιὰ πρόσθετη δυσκολία: Ὁ Μαλάλας, παρατηροῦσαν, δὲν μιλάει ἐδῶ μόνον γιὰ

ἀπαγόρευση τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ κάνει λόγο καὶ γιὰ ἀπαγόρευση τῆς διδασκαλίας τοῦ δικαίου. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ J. A. S. Evans, ὁ Μαλάλας εἶναι ὁ μόνος συγγραφέας ποὺ μᾶς πληροφοροεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ νομικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα.⁸ Καὶ γιὰ αὐτὴν, ὅπως καὶ γιὰ τὸ ἐπίμαχο διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δὲν ἔχουμε καμμία ἄλλη μαρτυρία.

Τὸ πρόβλημα ἐπιτείνεται περαιτέρω, δεδομένου ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Μαλάλας λίγο ωρύτερα στὴ *Χρονογραφία* του μᾶς γνωρίζει ὅτι τὸ 529 μ.Χ. ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανὸς ἔστειλε «μονόβιβλον» ποὺ περιεῖχε τὸν *Codex Iustinianus* στὴ Βυρπητό (τῆς ὁποίας ἡ νομικὴ σχολὴ ὑπῆρξε περιφωμῆ στὴν ἀρχαιότητα) καὶ στὴν Ἀθήνα.⁹ Ἦδὼ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ὁ Ferdinand Gregorovius¹⁰ εἶχε διακρίνει ἐδῶ μιὰ ἀντίφαση: Πῶς μπορεῖ ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ 529 νὰ τιμᾷ τὴ νομικὴ σχολὴ τῆς Ἀθήνας (τὴν ὁποία, ἐπαναλαμβάνουμε, μόνον ὁ Μαλάλας ἀναφέρει), ἀποστέλλοντας σὲ αὐτὴν ἓνα «μονόβιβλον» τῆς νέας νομοθεσίας, καὶ τὴν ἴδια στιγμή νὰ ἀπαγορεύει τὴ διδασκαλία τοῦ δικαίου στὴν Ἀθήνα; Εἶναι δυνατὸν ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ δικαίου στὴν Ἀθήνα νὰ ἄλλαξε ἄρδην σὲ χρόνον μηδέν;

Αὐτοὶ οἱ εὐλόγοι προβληματισμοὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι τελευταῖα ἀμβλύνθηκαν σημαντικά, μὲ νεώτερον, κριτικὴ ἔκδοση τοῦ

8 J. A. S. Evans, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, σελ. 134, σημ. 257.

9 Ἰωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 448.6-10: «*Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ ἀνακωδίκευσις ἐγένετο τῶν παλαιῶν νόμων· καὶ ποιήσας ἰδίους νόμους κατέπεμψεν ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι πρὸς τοὺς δικαζομένους μὴ περιπίπτειν θλίψεσι καὶ ζημίαις, ἀλλὰ ταχεῖαν ἔχειν τὴν ἀπαλλαγίν· ὅπερ μονόβιβλον κατασκευάσας ἐπέμψεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Βηρυτῷ.*»

10 Ferdinand Gregorovius, *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter, von der Zeit Justinians bis zur türkischen Eroberung*, Stuttgart 1889, σελ. 55-56.

έργου του Μαλάλα τὸ 2000¹¹, ἡ ὁποία, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολο τῶν χειρογράφων, διόρθωσε τὸ «*μὴδὲνα διδάσκειν φιλοσοφίαν μὴδὲ νόμιμα ἐξηγεῖσθαι*» σὲ «*μὴδὲνα διδάσκειν φιλοσοφίαν μὴδὲ ἀστρονομίαν ἐξηγεῖσθαι*». Ὁ Ε. Watts ἐπιχειρηματολόγησε περαιτέρω ὑπὲρ αὐτῆς τῆς διόρθωσης¹². Ἀκόμη καὶ ἔτσι, ὅμως, τὸ πέρασμα ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας στὰ τυχερὰ παιχνίδια δὲν προσφέρει ἐχέγγυα σοβαρότητας.

δ. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Μαλάλα

Ἡ ἐπόμενη ἀπορία μας εἶναι καὶ

11 *Ioannis Malalae Chronographia*, ed. Ioannes Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Series Berolinensis 35, De Gruyter, Berlin 2000.

12 Βλ. E. Watts, "Justinian, Malalas and the end of Athenian philosophical teaching in A.D. 529", *Journal of Roman Studies* 94 (2004), σελ. 171.

εὐλογη καὶ ἀναμενόμενη, καὶ ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Μαλάλα. Διότι βεβαίως θὰ ἔπρεπε ὁ Μαλάλας νὰ εἶναι «τέρας ἀξιοπιστίας», ὥστε νὰ θεωρήσουμε ὡς δεδομένο ὅτι ὑπῆρξε διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ ἔκλεισε τὴ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία τῆς Ἀθήνας, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ τὸ ἀναφέρει αὐτός (καὶ μόνο), κι ἂς μὴν ὑπάρχει τέτοιο διάταγμα πουθενὰ στὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία, κι ἂς μὴν ἀναφέρει κάτι τέτοιο καμμία ἀπὸ τὶς πάμπολλες πηγές ποὺ θὰ ἀναμέναμε κανονικὰ νὰ τὸ ἀναφέρουν, κι ἂς ἔχει καὶ ἡ δική του μαρτυρία πλῆθος ἐσωτερικῶν προβλημάτων καὶ ἀντιφάσεων... Θὰ μποροῦσε, ἄραγε, ὁ Μαλάλας νὰ θεωρηθεῖ τέτοιο «τέρας ἀξιοπιστίας»;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ἴδια ἡ λογικὴ τοῦ ἔργου τοῦ Μαλάλα δὲν προσφέρει ἐχέγγυα ἀξιοπιστίας. Ἡ *Χρονογραφία* του, τὸ μόνο ἔργο ποὺ μᾶς ἔχει ἀφήσει καὶ σῴζεται ἀκέφαλο (δηλαδὴ λείπει ἡ ἀρχὴ του) καὶ κολοβό (δηλαδὴ λείπει τὸ τέλος του), φαίνεται ὅτι κάλυπτε τὴν περίοδο ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τὸ τελευταῖο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565 μ.Χ.)¹³. Σὲ αὐτὴν παρελαύνουν ὁ Ἀδάμ, οἱ Αἰγύπτιοι σοφοί, οἱ ποικίλοι ἀνατολικοὶ λαοί, ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ Ρώμη καὶ τὸ Βυζάντιο, καὶ ἐν ὀλίγοις μιὰ ἀπίστευτη ποικιλία θεμάτων, διάσπαρτη καὶ ἀπὸ ἀναφορὲς σὲ φυσικὲς καταστροφές, καθὼς καὶ ἀπὸ θρύλους καὶ κάθε λογῆς μυθεύματα. Ἡ γλῶσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμὲν ἡ *Χρονογραφία* δείχνει ὅτι τὸ ἔργο δὲν ἀπευθυνόταν στοὺς λογίους καὶ μορφωμένους, ἀλλὰ προοριζόταν νὰ λειτουργήσῃ ὡς λαϊκὸ ἀνάγνωσμα. Ἐνα ἔργο γραμμένο μὲ τέτοια λογικὴ προφανῶς δὲν προσφέρει ἐξ ὀρισμοῦ τὰ καλύτερα ἐχέγγυα ἀξιοπιστίας.

13 Τὸ σφζόμενο κείμενο ξεκινᾷ μὲ τὴ μυθολογία τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου καὶ φθάνει μέχρι τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀνεπισημῶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, στὴ Βόρειο Ἀφρική τὸ 563.

Αλλά άκόμη και άν αφήσουμε στην άκρη τή λογική τής Χρονογραφίας του Μαλάλα, ό άναγνώστης του έργου του θα βρει πολλούς λόγους να άμφιβάλλει για τήν άξιοπιστία του. Διότι, πράγματι, πόσο άξιόπιστος μπορεί να θεωρηθεί ότi είναι ένας συγγραφέας που έμφανίζει τον Ηρόδοτο ως μεταγενέστερο του Πολυβίου¹⁴, ό όποιος στην πραγματικότητα έζησε τρεις αιώνες άργότερα; Πόσο να βασιστούμε στον συγγραφέα που γράφει ότi ό Δημόκριτος ήταν σύγχρονος του Πέλοπα¹⁵; Πόσο τοίς μετρητοίς να πάρουμε τα όσα γράφει αυτός που έξυμει τον περιήνημο Ρωμαίο ρήτορα Κικέρωνα και τον ιστορικό Σαλλούστιο ως... «τους πιό σοφούς ποιητές των Ρωμαίων»¹⁶; Πόσο σοβαρή πηγή να θεωρήσουμε τον συγγραφέα που βεβαιώνει ότi ό Κύκλωπας του Εύριπίδη είχε... τρία μάτια¹⁷;

ε. Άμφισβήτηση τής άξιοπιστίας του Μαλάλα από τους μελετητές

Άμφισβητώντας τήν άξιοπιστία του Μαλάλα, δέν κοιζουμε βεβαίως «γλαυκα εις Αθήνας». Ήδη ό σπουδαίος βυζαντινολόγος Karl Krumbacher, ό θεμελιωτής των βυζαντινών σπουδών, δέν φείδεται χαρακτηρισμών, γράφοντας άπερίφρα-

στα ότi τó έργο του Μαλάλα είναι ένα «έλεινó κατασκευάσμα», ένα «άγροίκο και παιδαριώδες σύγγραμμα»¹⁸.

Όμοίως, και όσοι από τους σύγχρονους μελετητές άναλαμβάνουν να διερευνήσουν τί άκριβώς έγινε τó 529 μ.Χ. μοιραία σκοντάφτουν στο θέμα τής άξιοπιστίας του Μαλάλα. Ό Η. J. Blumenthal έπισημαίνει ότi ό Μαλάλας δέν είναι ιστορικός τής πρώτης γραμμής, και στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί κάλλιστα να έκανε αυθαίρετες προεκτάσεις και να παρερμίνευσε τó τί άκριβώς συνέβη¹⁹. Ό Gunnar of Hällström προειδοποιεί «κομπά» ότi ή γνώμη των σύγχρονων μελετητών για τήν άξιοπιστία του Μαλάλα δέν είναι ιδιαίτερα ένθαρυντική²⁰. Ό Nigel Wilson κάνει λόγο για μιá «γενικά άναξιόπιστη πηγή»²¹. Ό Alan Cameron φθάνει μέχρι του σημείου να γράφει ότi «γενικά είναι πιό εύκολο να μñ πιστεύσουμε τον Μαλάλα, παρά να τον πιστεύσουμε»²².

Άν θελήσουμε να δοϋμε πότε άκριβώς άρχισε ή άμφισβήτηση τής πληροφορίας του Μαλάλα, μās περιμένει μιá έκπληξη. Ό Gunnar of Hällström, ό όποιος αναφέρεται διεξοδικά στο θέμα του ύπο-

14 Ιωάννου Μαλάλα, Χρονογραφία, 157.18-20: «Ταυτα δε ιστόρησαν οι σοφώτατοι Θάλης και Κάστωρ και Πολύβιος συγγραφάμενοι και μετ' αυτούς Ηρόδοτος ό ιστοριογράφος».

15 Ιωάννου Μαλάλα, ό.π., 84.19-85.4, όπου ό Μαλάλας, άφου άναφέρεται στη βασιλεία του Πέλοπα, προσθέτει ότi «έν αυτοίς δέ τοίς χρόνοις ήν ό Δημόκριτος, φιλοσοφούμενα διδάσκων».

16 Ιωάννου Μαλάλα, ό.π., 212.18-19: «Έν τοίς αυτοίς οϋν χρόνοις ήν ό Κικέρων και ό Σαλλούστιος, οι σοφώτατοι Ρωμαίων ποιηταί».

17 Ιωάννου Μαλάλα, ό.π., 117.1-2: «Ό γάρ σοφός Εύριπίδης δράμα εξέθετο περι του Κύκλωπος ότi τρεις είχαν όφθαλμούς...».

18 Βλ. Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur, von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1897², σελ. 325-334.

19 Η. J. Blumenthal, "529 and its sequel: What happened to the Academy?", *Byzantion* 48 (1978), σελ. 382.

20 Gunnar of Hällström, "The closing of the Neoplatonic School in AD 529. An additional aspect", έν Paavo Castrén (ed.), *Post-Herulian Athens. Aspects of life and culture in Athens AD 267-529*, Helsinki 1994, σελ. 144.

21 Nigel G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, Duckworth, London 1983, σελ. 37 (= Nigel G. Wilson, *Οί λόγιοι στο Βυζάντιο*, μετάφρ. Νικ. Κονομύ, Αθήνα 1991, σελ. 59).

22 Alan D. E. Cameron, "The last days of the Academy in Athens", *Proceedings of the Cambridge Philosophical Society* 195 (1969), σελ. 8.

Ἡ σύγχρονη ἔρευνα ἀμφισβητεῖ εὐθέως ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωσε ποτὲ διάταγμα γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία. Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ ἀμφισβήτηση μοιάζει μονόδρομος: τὸ ὑποτιθέμενο διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ στὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία. Ἐπειτα, ἐνῶ θὰ ἀναμέναμε ἓνα τέτοιο διάταγμα νὰ μνημονεύεται σὲ πάμπολλες πηγές, δὲν ἀναφέρεται παρὰ σὲ μία καὶ μόνο: τὸν Ἰωάννη Μαλάλα. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθανε αὐτό, ἡ συγκεκριμένη μαρτυρία τοῦ Μαλάλα ἔχει σημαντικὰ προβλήματα ἐσωτερικῆς συνοχῆς καὶ ἀντιφάσεων. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα, ὁ Μαλάλας εἶναι μιὰ πηγὴ παροιμιώδους ἀναξιοπιστίας.

τιθέμενου διατάγματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ εἶδαν διάφοροι μελετητὲς παγκοσμίως, καταγράφει ὡς πρώτη περίπτωση ἀποστασιοποίησης ἀπὸ τὴν ἀφελῆ καὶ ἀστόχαστη υἰοθέτηση τῆς πληροφορίας τοῦ Μαλάλα τὸν Ferdinand Gregorovius. Αὐτός, σημειώνει, ἤδη τὸ 1889 διετύπωσε «σοβαρότατες ἐπιφυλάξεις» σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ κλείσιμο τῶν σχολῶν τὸ 529 μ.Χ., ἀκολουθώντας, ὅπως γράφει, «ἓναν κάποιον Paparrigopoulos»!²³ Πρόκειται βεβαίως γιὰ τὸν «πατέρα» τῆς νεοελληνικῆς ιστοριογραφίας Κωνσταντῖνο Παπαρρηγόπουλο (1815-1891). Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Παπαρρηγόπουλος μπορεῖ μὲν νὰ εἶναι πασίγνωστος στὴν Ἑλλάδα, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐξυμνεῖται ὡς ἐθνικός

μας ἱστορικός, ἀλλὰ παραμένει σχεδὸν ἄγνωστος στὴ διεθνή ἐπιστημονικὴ κοινότητα, καθὼς τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας φαίνεται ὅτι ἐγείρει ἀνυπέβλητα ἐμπόδια γιὰ τὴ γνωριμία μὲ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου μας ἱστορικοῦ.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, ἀναφερόμενος στὴν περίφημη κατάργηση τῶν σχολῶν τῆς Ἀθήνας, πού ὅλοι οἱ σύγχρονοί του θεωροῦσαν ὡς γεγονός ἀναμφισβήτητο, τόλμησε νὰ θέσει εὐθέως τὸ ἐρώτημα: «Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε τὸ γεγονός τοῦτο τοσοῦτον βέβαιον ὅσον κοινῶς ὑπολαμβάνεται;». Εὐθύς δὲ ἀμέσως, μετὰ ἀπὸ ἐπιμελῆ διερεύνηση τῶν πηγῶν, ὁ Παπαρρηγόπουλος παρατηρεῖ εὐθαρσῶς ὅτι «οὐδαμῶς ἀναφέρεται ρητῆ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν κατάργησις»²⁴.

Τὴν ἐποχὴ βεβαίως τοῦ Παπαρρηγόπουλου κανεὶς δὲν διανοεῖτο νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε τὸ κλείσιμο τῶν σχολῶν τῆς Ἀθήνας. Ἀλλὰ ὁ κορυφαῖος αὐτὸς ἱστορικός εἶχε τὴν εὐθυκρισία καὶ τὴν ἱστορικὴ ὑπευθυνό-

23 "following a certain Paparrigopoulos"(!), Gunnar of Hällström, "The closing of the Neoplatonic School in AD 529. An additional aspect", ἐν Paavo Castrén (ed.), *Post-Herulian Athens. Aspects of life and culture in Athens AD 267-529*, σελ. 142, σμ. 12. Ἡ παραπομπὴ εἶναι στὸ Ferdinand Gregorovius, *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter, von der Zeit Justinians bis zur türkischen Eroberung*, σελ. 56, σμ. 1.

24 Κωνσταντῖνου Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμος 4, Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἐλευθεροδίκην» Α.Ε., ἐν Ἀθήναις 1932⁶, σελ. 133.

τητα να διακρίνει ότι ο Μαλάλας είναι μια εξαιρετικά επισφαλής πηγή, και ως εκ τούτου η πληροφορία του σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ακριβής εκ προοιμίου. Έτσι ο Παπαρηγόπουλος αναδεικνύεται εν προκειμένω σε πρόδρομο της σύγχρονης έρευνας, για την οποία η αμφισβήτηση της πληροφορίας του Μαλάλα είναι πλέον κοινός τόπος.

στ. Έναλλακτικές έρμηνειές

Με δεδομένα πλέον όλα τα παραπάνω, η σύγχρονη έρευνα αμφισβητεί ευθέως ότι ο Ιουστινιανός εξέδωσε ποτέ διάταγμα για την Αθήνα και τη Νεοπλατωνική Ακαδημία. Άλλωστε, αυτή η αμφισβήτηση μοιάζει μονόδρομος: Όπως είδαμε, το υποτιθέμενο διάταγμα του Ιουστινιανού δεν υπάρχει πουθενά στην ιουστινιάνεια νομοθεσία. Έπειτα, ενώ θα αναμέναμε ένα τέτοιο διάταγμα να μνημονεύεται σε πάμπολλες πηγές, δεν αναφέρεται παρά σε μία και μόνο: τον Ιωάννη Μαλάλα. Και σαν να μην έφθανε αυτό, η συγκεκριμένη μαρτυρία του Μαλάλα έχει σημαντικά προβλήματα εσωτερικής συνοχής και αντιφάσεων. Αλλά και γενικότερα, όπως είδαμε, ο Μαλάλας είναι μια πηγή παροικιόδους αναξιπιστίας.

Η συνειδητοποίηση των παραπάνω έστρεψε την έρευνα στην αναζήτηση έναλλακτικών ερμηνειών: Με δεδομένο ότι, όπως φαίνεται, ουδέποτε εξέδότη διάταγμα του Ιουστινιανού για την Αθήνα και τη διδασκαλία της φιλοσοφίας σε αυτήν, μίπως συνέβη κάποιες άλλες διατάξεις της ιουστινιάνειας νομοθεσίας να επέφεραν το ίδιο ουσιαστικά αποτέλεσμα, να οδήγησαν δηλαδή στην αναστολή της λειτουργίας της Νεοπλατωνικής Ακαδημίας της Αθήνας; Αν συνέβη κάτι τέτοιο, σημειώνει ο

Blumenthal²⁵, τότε καταλαβαίνουμε πολύ καλά ποιά ακριβώς έγκειται η παρανόηση εκ μέρους του Μαλάλα.

Έτσι εγκαινιάσθηκε μια αναζήτηση άλλων διατάξεων της ιουστινιάνειας νομοθεσίας που θα μπορούσαν να είχαν οδηγήσει στο ίδιο πρακτικά αποτέλεσμα: στην αναστολή λειτουργίας της Νεοπλατωνικής Ακαδημίας της Αθήνας.

Μήπως οι ένοχες διατάξεις της ιουστινιάνειας νομοθεσίας ήταν οι I.5.18.4 και I.11.10.2, οι οποίες, αν εφαρμόζονταν κατά γράμμα, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην απαγόρευση διδασκαλίας μαθημάτων από έθνικούς (ειδωλολάτρες); Αλλά γνωρίζουμε ότι στην Αλεξάνδρεια, στη Γάζα, στη Βηρυτό και άλλου οι έθνικοί διδάσκαλοι εξακολούθησαν να ασκούν κανονικά τα καθήκοντά τους παρά τις επίμαχες διατάξεις. Στη Νεοπλατωνική Σχολή της Αλεξανδρείας, μάλιστα, γνωρίζουμε ότι όχι απλώς οι έθνικοί φιλόσοφοι εξακολούθησαν να διδάσκουν κανονικά, συνεργαζόμενοι με τους χριστιανούς φιλοσόφους, αλλά και η ίδια η διεύθυνση της σχολής παρέμεινε στα χέρια έθνικών φιλοσόφων επί πολλές δεκαετίες μετά το επίμαχο 529 μ.Χ. Και δεν είναι εύκολο να υποθέσουμε ότι οι εν λόγω διατάξεις της ιουστινιάνειας νομοθεσίας, οι οποίες δεν εφαρμόστηκαν πουθενά άλλου στην αυτοκρατορία²⁶, εφαρμόστηκαν με τέτοια

25 H. J. Blumenthal, "529 and its sequel: What happened to the Academy?", *Byzantion* 48 (1978), σελ. 382.

26 Αυτό επισημαίνει, εξάλλου, και ο J. A. S. Evans (*Η εποχή του Ιουστινιανού*, σελ. 134). Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι γίνεται έδω λόγος για νομοθετικές διατάξεις που ουδέποτε εφαρμόστηκαν στην πράξη, καθώς αυτό ήταν σύνθημα την περίοδο που μελετάμε. Ακόμη και οι πιο αυστηρές αντιπαγανιστικές διατάξεις των νομοθεσιών του Μεγάλου Θεοδοσίου και του Ιουστινιανού είχαν τις περισσότερες φορές τον χαρακτήρα μιας επίσημης διακήρυξης συμπίεσης της αυτοκρατορικής αρχής

ἀτεγκτη αὐστηρότητα ειδικὰ στὴν Ἀθήνα.

Μήπως ἡ αἰτία τοῦ θανάτου τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθήνας θὰ μπορούσε νὰ ἀναζητηθεῖ στὶς ἴδιες αὐτὲς διατάξεις τῆς ἰουστινιάνειας νομοθεσίας, ἀλλὰ γιὰ ἕναν ἄλλο λόγο, ὅτι προέβλεπαν τὴ στέρση τῆς δημόσιας ἐπιχορήγησης (τῆς «*δημοσίας σιτίσεως*») ἀπὸ εἰδωλολάτρες διδασκάλους²⁷; Ἄλλωστε, ὁ Προκόπιος στὸ ἔργο του *Ἀνέκδοτα ἢ Ἀπόκρυφη Ἱστορία* ἀναφέρεται ρητῶς σὲ στέρση τῶν δημοσίων ἐπιχορηγήσεων ἀπὸ ἱατροὺς καὶ διδασκάλους²⁸, ποὺ

πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστη (ἄρα καὶ τὸν λαὸ τῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ εἶχε ἀγκαλιάσει τὸν χριστιανισμό) καὶ μᾶς ἀνοικτῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, χωρὶς σὲ καμμὴ περίπτωση οἱ προβλεπόμενες κυρώσεις νὰ ἐφαρμόζονται κατὰ γράμμα. Ὁ Σωζομενὸς γράφει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴ νομοθεσίαν τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ὅτι προέβλεπε αὐστηρότατες ποινές, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἐφαρμόζονταν, διότι στόχος τοῦ αὐτοκράτορα δὲν ἦταν νὰ ἐπιβάλλει κυρώσεις, ἀλλὰ νὰ ἐμπνεύσει φόβο στοὺς ὑπηκόους του, ὥστε αὐτοὶ νὰ γίνουν «*ὁμόφρονες αὐτῷ περὶ τὸ θεῖον*» (Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Z' 12, 12.1-4: «*Καὶ χαλεπὰς τοῖς νόμοις ἐνέγραφε τιμωρίας. Ἀλλ' οὐκ ἐπέζηεν οὐ γὰρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' εἰς δέος καθιστᾶν τοὺς ὑπηκόους ἐσπούδαζεν, ὅπως ὁμόφρονες αὐτῷ γένοιτο περὶ τὸ θεῖον*»).

27 *Codex Iustinianus*, ed. Paul Krüger, Weidmann, Berlin 1929, σελ. 57, I.5.18.4.14-16: «*μόνοις δὲ ἐκείνοις διδάσκειν καὶ σιτήσεως δημοσίας τυγχάνειν ἐφίεμεν τοῖς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως οὖσιν*». *Codex Iustinianus*, ὁ.π., σελ. 64, I.11.10.2.1-10: «*Πᾶν δὲ μάθημα παρὰ τῶν νοσοῦντων τὴν τῶν ἀνοσίων Ἑλλήνων μανίαν διδάσκεισθαι κωλύομεν, ὥστε μὴ κατὰ τοῦτο προσποιεῖσθαι αὐτοὺς παιδεύειν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀθλίως φοιτῶντας, ταῖς δὲ ἀληθείαις τὰς τῶν δῆθεν παιδευομένων διαφθεῖρειν ψυχάς· ἀλλὰ μὴδὲ ἐκ τοῦ δημοσίου σιτήσεως ἀπολαύειν αὐτοὺς, οὐκ ἔχοντας παρηρησίαν οὐδὲ ἐκ θείων γραμμάτων ἢ πραγματικῶν τύπων τοιούτων τινὸς ἄδειαν αὐτοῖς ἐκδικεῖν*».

28 Προκοπίου, *Ἀνέκδοτα*, ed. G. Wirth, κστ' 5.1-6.1: «*Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱατροὺς τε καὶ διδασκάλους τῶν ἐλευθερίων τῶν ἀναγκαίων ἀπορεῖσθαι*

σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἡ πρόβλεψη τοῦ νόμου ἐφαρμόσθηκε στὴν πράξη. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ὑπάρχει πρόβλημα. Διότι ἡ λειτουργία τῆς νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθήνας θὰ ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὴ στέρση τῆς κρατικῆς ἐπιχορήγησης τότε καὶ μόνον τότε, ἂν ἡ Ἀκαδημία ἐξαρτοῦσε τὴ λειτουργίαν της ἀπὸ τὴ λήψη τῆς συγκεκριμένης κρατικῆς ἐπιχορήγησης. Τίποτε ὅμως δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε κάτι τέτοιο. Ἀπεναντίας μάλιστα, γνωρίζουμε ὅτι ἡ Ἀκαδημία λειτουργοῦσε ὡς ἰδιωτικὸ ἴδρυμα, τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶχε στὴ διάθεσή του μὴ μεγάλην περιουσία, τὰ λεγόμενα «*διαδοχικά*», ποὺ διαχειριζόταν ὁ ἐκάστοτε σχολάρχης. Ἔστι, ὁ Blumenthal σημειώνει ὅτι οἱ ἐν λόγῳ διατάξεις τῆς ἰουστινιάνειας νομοθεσίας δὲν συνδέονται ἄμεσα καὶ ἀδιαφιλονίκητα μὲ τὶς δραστηριότητες τῆς Ἀκαδημίας, στὸν βαθμὸ ποὺ αὐτὴ ἦταν ἕνα ἰδιωτικὸ ἴδρυμα²⁹, ὁ Jean Sirinelli τονίζει ὁμοίως ὅτι ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐπιχορήγηση³⁰, καὶ ὁ John Glucker ἐκτιμᾷ ὅτι οἱ διατάξεις τοῦ *Κώδικα* δὲν μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ μιλάμε γιὰ «*κλείσιμο τῆς Ἀκαδημίας*», ἀφοῦ τὸ ἴδρυμα τοῦ Δαμασκίου ἦταν μὴ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, κάτι τὸ ἐντελῶς διαφοροθετικὸ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα³¹.

Μήπως, τότε, οἱ ἐπίμαχες διατάξεις ποὺ ὀδήγησαν στὸ τέλος τῆς Νεοπλατω-

πεποίκη. *Τὰς τε γὰρ σιτήσεις, ἃς οἱ πρότερον βεβασιλευκότες ἐκ τοῦ δημοσίου χορηγεῖσθαι τούτοις δὴ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἔταξαν, ταύτας δὴ οὗτος ἀφείλετο πάσας*».

29 H. J. Blumenthal, "529 and its sequel: What happened to the Academy?", *Byzantion* 48 (1978), σελ. 382.

30 Jean Sirinelli, *Τὰ παιδιά τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἑλληνικὴ γραμματολογία τῶν ἑλληνιστικῶν, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος, 334 π.Χ. - 519 μ.Χ.*, μετάφρ. Σοφίας Μπίνα-Σωτηροπούλου, Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 2001, σελ. 736.

31 John Glucker, *Antiochus and the Late Academy*, *Hypomnemata* 56, Göttingen 1978, σελ. 328.

νικῆς Ἀκαδημίας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἄλλοῦ, καὶ συγκεκριμένα στὶς διατάξεις I.11.9.1, I.11.9.2 καὶ I.11.10.1, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν σὲ δήμευση τῆς περιουσίας τῆς Ἀκαδημίας, σὲ περίπτωση ποὺ αὐτὴ θεωρεῖτο κέντρο προαγωγῆς τῆς «εἰδωλολατρικῆς ἀσέβειας»; Κάτι τέτοιο, πράγματι, θὰ ὀδηγοῦσε μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στὴν ἀναστολὴ τῆς λειτουργίας τῆς σχολῆς. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴ τῆς δήμευσης κλίνουν οἱ Blumenthal³², Whittaker³³, Zeller³⁴, Browning³⁵, Herrin³⁶, Gerostergios³⁷ καὶ Evans³⁸.

Ὅλα αὐτά, ὅμως, ὅλα αὐτὴ ἡ ἀναζήτηση ἐναλλακτικῶν διατάξεων τῆς ἰουστινιανείας νομοθεσίας ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν ὀδηγήσει στὸ κλείσιμο τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθήνας (μὲ δεδομένο πλέον γιὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδέποτε ἐξέδωσε διάταγμα γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὶς σχολές της) δὲν εἶναι παρὰ ὑποθέσεις ἐπὶ ὑποθέσεων, εἰκασίες ἐπὶ εἰκασιῶν. Πρέπει νὰ ἔχουμε τὴν εἰλικρίνεια νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν Bury ὅτι «δὲν γνωρίζουμε ἀκριβῶς

τί συνέβη τὸ 529 μ.Χ.»³⁹

Ἄλλὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ἐδῶ καὶ κάτι ἀκόμα: ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἀναζήτηση ἐναλλακτικῶν ἐρμηνειῶν θυμίζει, ἀπὸ μιὰ ἄποψη, τὴν ἀκόλουθη ἱστορία: Στὰ χρόνια ποὺ στὴν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση πάλευε μὲ τὸν Μεσαίωνα, σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ Γαλνὸς ἦταν ἡ ἀπόλυτη αὐθεντία σὲ θέματα Ἰατρικῆς, ὁ Φλαμανδὸς ἰατρὸς καὶ ἀνατόμος Andreas Vesalius (1514-1564) τόλμησε νὰ φελλίσει ὅτι ὁ Γαλνὸς εἶχε πέσει ἔξω σὲ κάποιες ἀπὸ τὶς ἀνατομικὲς του παρατηρήσεις. Τὸ κατεστημένο ἐφρούραξε. Ἀναθήματα καὶ καταδίκες ἐκτοξεύθηκαν κατὰ τοῦ αὐθάδους Φλαμανδοῦ, ποὺ εἶχε τολμήσει νὰ ἀμφισβητήσει τὸν μέγα Γαλνὸ. Ἀλλά, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἔρχεται ἡ στιγμή ποὺ ἡ ἀλήθεια δικαιώνεται. Ἔτσι, τὸ κατεστημένο ποὺ εἶχε σπεύσει νὰ καταδικάσει τὸν Vesalius δὲν μπορούσε νὰ ἐπιμένει νὰ ἀρνεῖται τὰ αὐτονόητα, καὶ σύντομα βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσει: «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάποια πράγματα στὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως τὰ εἶχε περιγράψει ὁ Γαλνός. Ἄρα (προσέξτε τὸ σκεπτικὸ...), εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἔχει ἀλλάξει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Γαλνοῦ μέχρι σήμερα(!!)». Τόσο ἀγκιστρωμένη ἦταν ἡ σκέψη κάποιων στὴν αὐθεντία τοῦ Γαλνοῦ! Σὲ τέτοιο βαθμὸ ἦταν γαλουχημένοι αὐτοὶ μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀπόλυτης αὐθεντίας τοῦ Γαλνοῦ, ὥστε ἦταν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν ὅτιδήποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι μέγας Γαλνὸς θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ εἶχε πέσει ἔξω...

Κάτι ἀνάλογο θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσή μας: Ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀπόλυτης ἀνεπάρκειας καὶ ἀναξιπιστίας τῆς μαρτυρίας τοῦ Μαλάλα ἀπέδειξε πόσο ἀσπί-

32 H. J. Blumenthal, "529 and its sequel: What happened to the Academy?", *Byzantion* 48 (1978), σελ. 383.

33 Thomas Whittaker, *The Neoplatonists. A study in the history of Hellenism*, Georg Olms, Hildesheim 1987¹ (ed. pr. Cambridge 1928), σελ. 182.

34 Eduard Zeller, *Outlines of the history of Greek philosophy*, Routledge & Kegan Paul Ltd / The Humanities Press Inc., London / New York 1955, σελ. 310.

35 Robert Browning, *Justinian and Theodora*, σελ. 100· ὁμοίως Robert Browning, «Ὁ αἰώνας τοῦ Ἰουστινιανοῦ», ἐν *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμος Ζ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, σελ. 158.

36 Judith Herrin, *The formation of Christendom*, Princeton University Press, Princeton 1987, σελ. 77.

37 Asterios N. Gerostergios, *Justinian the Great. The emperor and saint*, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, Massachusetts 1982, σελ. 72-73.

38 J. A. S. Evans, *Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, σελ. 134.

39 John B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian*, vol. II, σελ. 369.

Τὸ λιγώτερο τρεῖς
 δεκαετίες μετὰ τὸ ἐπίμαχο
 529 μ.Χ., ὁ Ὀλυμπιόδωρος
 ὄχι ἀπλῶς δὲν φαίνεται
 νὰ γνωρίζει τίποτε γιὰ
 κλείσιμο τῆς Ἀκαδημίας,
 ἀλλὰ καὶ μᾶς βεβαιώνει
 ὅτι ἡ περιουσία τῆς
 παραμένει ἀλώβητη!
 Τὸ συμπέρασμα τοῦ Alan
 Cameron εἶναι
 ὅτι ἡ Ἀκαδημία
 λειτουργοῦσε ἀκόμη
 ἐκείνη τὴν ἐποχή,
 καὶ μάλιστα εἶχε στὴ
 διάθεσή της καὶ μιὰ
 σημαντικὴ περιουσία,
 τοῦλάχιστον τριάντα
 χρόνια μετὰ
 τὸ ὑποτιθέμενο κλείσιμο
 τῆς καὶ τὴν ὑποτιθέμενη
 δήμευση τῆς
 περιουσίας τῆς.

ρικτη ἦταν ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωσε διάταγμα μὲ τὸ ὁποῖο ἔκλεισε τὴ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία τῆς Ἀθήνας. Κατόπιν τούτου, ἀρκετοὶ μελετητὲς ἀποδύθηκαν σὲ μιὰ ἐργώδη ἀναζήτηση ἄλλων διατάξεων τῆς Ἰουστινιανείας νομοθεσίας ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν ὀδηγήσει στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ προσέξτε: Ἡ τόσο ἀνεπαρκὴς καὶ ἀναξιόπιστη μαρτυρία τοῦ Μαλάλα εἶναι ἡ μόνη μας πηγὴ γιὰ τὸ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωσε τὸ ἐπίμαχο διάταγμα, ἐξίσου ὅμως καὶ γιὰ τὸ ὅτι

ἡ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία ἔκλεισε τὸ 529! Ἄν ἡ ἀνεπάρκεια καὶ ἡ ἀναξιόπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ Μαλάλα μᾶς κάνει νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ πρῶτο, τί μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ παίρνομε ὡς δεδομένο τὸ δεύτερο;

Ἄλλὰ βεβαίως, ὅπως καὶ στὸ παράδειγμα μᾶς μὲ τὸν Γαλνὸ, ἔτσι καὶ ἐδῶ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς αὐτὸ ποὺ ἐπὶ τόσο μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἐμφανίζοταν ὡς ἀκλόνητο δεδομένο. Μὲ μία διαφορά: Καταλαβαίνουμε γιὰτί θὰ μπορούσε κάποιος νὰ μείνει προσκολλημένος στὴν αὐθεντία ἐνὸς Γαλνοῦ· δὲν καταλαβαίνουμε, ὅμως, γιὰτί θὰ ἔπρεπε νὰ μείνει προσκολλημένος στὴν αὐθεντία ἐνὸς Μαλάλα...

ζ. Ἡ μεγάλη ἀνατροπή

Τὸ 1969 ὁ Βρετανὸς μελετητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Alan Cameron, παγκοσμίως γνωστὸς γιὰ τὶς μελέτες του γιὰ τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα, δημοσίευσε ἕνα ρηξικέλευθο ἄρθρο, τὸ ὁποῖο ἐπέγραψε «Οἱ τελευταῖες μέρες τῆς Ἀκαδημίας στὴν Ἀθήνα»⁴⁰. Τὸ ἄρθρο αὐτό, χωρὶς ὑπερβολή, τάρaxε τὰ λιμνάζοντα ὕδατα, ἀνατρέποντας ἄρδην σχεδὸν ὅλα ὅσα πιστεύαμε ὅτι γνωρίζαμε γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ Alan Cameron ἐπέστησε τὴν προσοχὴ σὲ ἕνα ἐρμηνευτικὸ ἔργο *Εἰς τὸν Πλάτωνος Ἀλκιβιάδην* τοῦ Ὀλυμπιοδώρου (495-570 μ.Χ.), ἐθνικοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τῆς Νεοπλατωνικῆς σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος συνέχισε νὰ διδάσκει κανονικὰ πολλὰς δεκαετίες μετὰ τὸ 529 μ.Χ., καὶ μάλιστα βρέθηκε στὴν ἡγεσία τῆς σχολῆς ἀπὸ τὸ 520.

Στὸ ἴδιο τὸ ἐν λόγω ἔργο τοῦ Ὀλυ-

40 Alan D. E. Cameron, "The last days of the Academy in Athens", *Proceedings of the Cambridge Philosophical Society* 195 (1969), σελ. 7-29.

μπιοδώρου υπάρχουν στοιχεία που μᾶς επιτρέπουν να τὸ χρονολογήσουμε. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Ὀλυμπιόδωρος μνημονεύει ἕνα περιστατικό ἀπὸ τὴ ζωὴ κάποιου γραμματικοῦ Ἀνατολίου, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 540⁴¹. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ὀλυμπιόδωρου στὸ περιστατικό αὐτὸ γίνεται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὸ θεωρεῖται ὡς κάτι ποὺ οἱ ἀναγνώστες δὲν θὰ θυμοῦνταν πλέον. Ἄρα, συμπεραίνει πολὺ λογικὰ ὁ Cameron, τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Ὀλυμπιόδωρου πρέπει νὰ χρονολογηθῆι τὸ νωρίτερο περὶ τὸ 560, τοῦλάχιστον δηλαδὴ τρεῖς δεκαετίες μετὰ τὸ ἐπίμαχο 529 μ.Χ.

Στὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ὀλυμπιόδωρου ὑπάρχει ἕνα σημεῖο ποὺ πραγματικὰ ἀρκεῖ, γιὰ νὰ φέρει τὰ πάνω κάτω. Συγκεκριμένα, ὁ Ὀλυμπιόδωρος ἀναφέρεται στὴν παρουσία τῆς Ἀκαδημίας, τὰ «*διαδοχικά*», καὶ γράφει ὅτι αὐτὴ διατηρεῖται «*μέχρι σήμερα*» (κατὰ λέξιν, «*μέχρι τοῦ παρόντος*»)⁴², ὅπου «*σήμερα*» εἶναι ὁ χρόνος συγγραφῆς τοῦ ἔργου τοῦ Ὀλυ-

μπιοδώρου, δηλαδή, ὅπως εἶδαμε, τοῦλάχιστον τὸ 560 μ.Χ.!

Αὐτὴ ἡ φράση μοιάζει νὰ ἀνατρέπει τὰ πάντα. Τὸ λιγώτερο τρεῖς δεκαετίες μετὰ τὸ ἐπίμαχο 529 μ.Χ., ὁ Ὀλυμπιόδωρος ὄχι ἀπλῶς δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τίποτε γιὰ κλείσιμο τῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ καὶ μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἡ παρουσία της παραμένει ἀλώβητη!

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Alan Cameron εἶναι ὅτι ἡ Ἀκαδημία λειτουργοῦσε ἀκόμη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, καὶ μάλιστα εἶχε στὴ διάθεσή της καὶ μιὰ σημαντικὴ παρουσία, τοῦλάχιστον τριάντα χρόνια μετὰ τὸ ὑποτιθέμενο κλείσιμό της καὶ τὴν ὑποτιθέμενη δήμευση τῆς παρουσίας της. Κατὰ τὸν Cameron, μάλιστα, δὲν ἀποκλείεται ἡ Ἀκαδημία νὰ συνέχισε νὰ λειτουργεῖ μέχρι τὴ σλαβικὴ ἐπιδρομὴ ποὺ ἐρήμωσε τὴν Ἀθῆνα πενήντα ὀλόκληρα χρόνια μετὰ τὸ περιβόητο 529 μ.Χ.!

Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀνατροπὴ ποὺ σηματοδότησε ἡ μελέτη τοῦ Alan Cameron ἔκανε κάποιους νὰ θυμηθοῦν καὶ μεμονωμένες ἀναφορὲς σὲ πηγὲς ποὺ ἐμφανίζουν προσωπικότητες νὰ ἔχουν διδαχθεῖ φιλοσοφία στὴν Ἀθῆνα σὲ ἐποχὴ μεταγενέστερη τοῦ 529 μ.Χ. Τέτοιες προσωπικότητες εἶναι ὁ Θεόδωρος τῆς Ταρσοῦ, μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Canterbury⁴³, καὶ ὁ Τυχικὸς ὁ Βυζάντιος⁴⁴.

Παρατηρεῖται μάλιστα καὶ τὸ ἐξῆς παράδοξο: Ἀκόμη καὶ μελετητὲς ποὺ –ἀπὸ κεκτημένη ἴσως ταχύτητα– δὲν ἀμφισβητοῦν τὴ μαρτυρία τοῦ Μαλάλα γιὰ διὰταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ σχετικὰ μὲ τὴ

41 Ὀλυμπιόδωρου, *Σχόλια εἰς τὸν Πλάτωνος Ἀλκιβιάδην*, ed. L. G. Westerink, 2.80-82.

42 Ὀλυμπιόδωρου, ὅ.π., 141.1-3: «*Ἴσως δὲ ὁ Πλάτων ὡς εὐπορῶν ἀμισθίαν ἐπετίδενυσεν διὸ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος σῶζονται τὰ διαδοχικά, καὶ ταῦτα πολλῶν δημεύσεων γινομένων*». Βεβαίως, ἡ ἀναγωγὴ τῶν «*διαδοχικῶν*» στὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα εἶναι ἐσφαλμένη, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ σχολάρχης τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθῆνας Δαμάσκιος [*Βίος Ἰσιδώρου* (ap. Photium), ed. C. Zintzen, ἀπ. 158: «*Ἡ τῶν διαδόχων οὐσία οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι Πλάτωνος ἦν τὸ ἀνεκαθεν· πένης γὰρ ἦν ὁ Πλάτων, καὶ μόνον τὸν ἐν Ἀκαδημίᾳ ἐκέκτιτο κῆπον, οὗ ἡ πρόσδος νομισμάτων τριῶν, ἡ δὲ τῆς οὐσίας ὅλης χιλίων ἢ καὶ ἔτι πλείονων ὑπῆρχεν ἐπὶ Πρόκλου, πολλῶν τῶν ἀποθνησκόντων κτήματα τῇ σχολῇ καταλιμπανόντων*»], ἀλλὰ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἴδια ἡ διατύπωση τοῦ Δαμασκίου «*ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι*» («ὅπως πιστεύουν οἱ περισσότεροι») δείχνει ὅτι τὸ λάθος αὐτὸ ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένο.

43 Ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ, γραμμένη 219 ἔτη μετὰ τὸ 529 μ.Χ., προέρχεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Πάππα Ζαχαρία πρὸς τὸν ἅγιο Βονιφάτιο: *S. Bonifatii et Lullii Epistolae*, ed. M. Tangl, MGH, Epist. Sel. I, Berlin 1916, σελ. 173.

44 Ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ ὑπάρχει στὸν Ἀρμένιο διανοτὴ Ἀνανία ἀπὸ τὴ Σιράκ (610-685 μ.Χ.): Ananias of Shirak, *Autobiography*, translated by F. C. Conybeare, ἐν *Byzantinische Zeitschrift* 6 (1897), σελ. 572-4.

Νεοπλατωνική Ἀκαδημία τῆς Ἀθήνας (διάταγμα πού ὄλα δείχνουν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε) πείθονται ἐν τούτοις ὅτι ἡ Νεοπλατωνική Ἀκαδημία συνέχισε νὰ λειτουργεῖ κανονικά πολλές δεκαετίες μετά. Ἡ Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, γιά παράδειγμα, σημειώνει ὅτι σύμφωνα μὲ νεώτερη ἀποψη τὸ κλείσιμο τοῦ 529 εἶχε προσωρινὸ χαρακτῆρα, καὶ ἡ σχολὴ λειτουργοῦσε στὴν Ἀθήνα μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἔκτου αἰώνα, ἴσως μάλιστα καὶ ἀκόμη ἀργότερα⁴⁵! Ὁ Nigel Wilson δὲν ἀμφισβητεῖ μὲν ἰδιαίτερα τὴν πληροφορία τοῦ Μαλάλα –ἂν καὶ κάνει λόγο γιά μιά «γενικὰ ἀναξιόπιστη πηγὴ» –, ἀλλὰ ἐκτιμᾷ ὅτι μιά ἰδιωτικὴ λέσχη σὰν τὴν Ἀκαδημία μποροῦσε νὰ εἶχε συνεχίσει νὰ ὑπάρχει⁴⁶, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκτίμηση τῶν μαρτυριῶν δείχνει ὅτι τὸ διάταγμα τοῦ 529 δὲν σήμανε ἐντελῶς τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα⁴⁷ καὶ σημειώνει ὅτι τὸ περιβόητο διάταγμα τοῦ 529 μπορεῖ νὰ εἶχε μικρότερες συνέπειες ἀπ’ ὅ,τι πιστεύεται γενικά, ἂν καὶ ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση δὲν φαίνεται νὰ συνεχίσθηκε στὴν Ἀθήνα πολὺ μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰώνα⁴⁸. Ὁ G. Fernández δὲν διακρίνει καμμία ἀπολύτως συνέπεια τοῦ περιβόητου διατάγματος τοῦ 529⁴⁹. Καὶ ὁ Jean Sirinelli ὁμοίως ἐπισημαίνει ὅτι δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξακριβωμένο ὅτι τὸ 529 σηματοδοτεῖ τὸ ὀριστικὸ σβῆσιμο τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ θεωρεῖ πολὺ πιθανὸν ἡ Ἀκαδημία νὰ ἐπιβίωσε διακριτικὰ ὡς θεσμὸς καὶ ὡς ἐκπαιδευτήριον, μέχρι πού χάθηκε ὀριστικὰ μὲ τὴν ἐπιδρομὴ

τῶν Σλάβων στὴν Ἀθήνα πενήντα χρόνια ἀργότερα.⁵⁰

Γενικά, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῆς Νεοπλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθήνας, φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο εἶχε καταλήξει ὁ Bréhier, πρὶν κἂν τὴν ἀνατρεπτικὴ μελέτη τοῦ Cameron: ὅτι ἡ Νεοπλατωνικὴ σχολὴ ἀπλῶς «ἔσβησε ἀπὸ ἔλλειψη μαθητῶν, καὶ ἴσως καὶ διδασκάλων»⁵¹.

Ὁ H. J. Blumenthal, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχει δώσει μιά ἀπὸ τὶς πιὸ διεξοδικές μελέτες γιά τὸ κλείσιμο τῆς Ἀκαδημίας, παραδέχεται μὲ κάθε εἰλικρίνεια ὅτι, ἂν ἐρμηνεύσουμε τὶς διατάξεις τοῦ *Ιουστινιάνειου Κώδικα* κατὰ τρόπο πού δὲν εὐνοεῖ τὸ ἐνδεχόμενο ἐφαρμογῆς τους στὴν περίπτωση τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἂν δεχθούμε τὸ συμπέρασμα πού βγάζει ὁ Cameron ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ὀλυμπιοδώρου, τότε ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ 529 μ.Χ. ἐπεβλήθη τὸ κλείσιμο τῆς Ἀκαδημίας –ἔστω καὶ προσωρινά– φαντάζει πιὸ ἀσθενὴς ἀπ’ ὅ,τι ἰσχυρίσθηκε ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Cameron⁵². Ἀπλῶς, ὁ Blumenthal ἀφήνει ἀνοικτὸ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ Ὀλυμπιοδώρος νὰ μὴν ἦταν καλὰ πληροφορημένος.⁵³

Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ὁμως νὰ παρατηρήσουμε ὅτι κάτι τέτοιο φαντάζει ἀπίθανο. Ὁ Ὀλυμπιοδώρος δὲν ἦταν ἕνας ἀπλὸς φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς. Ἦταν ὁ σχολάρχης τῆς Νεοπλατωνικῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, δηλαδὴ τῆς μίας ἀπὸ τὶς δύο Νεοπλατωνικὲς Σχολές τῆς αὐτοκρατορίας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ (ἡ ἄλλη ἦταν

45 Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, Ἀθῆναι 1975, σελ. 292.

46 Nigel G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, σελ. 37 (= Nigel G. Wilson, *Οἱ λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, σελ. 59).

47 Nigel G. Wilson, ὁ.π., σελ. 37 (= Nigel G. Wilson, *Οἱ λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, σελ. 60).

48 Nigel G. Wilson, ὁ.π., σελ. 28 (= Nigel G. Wilson, *Οἱ λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, σελ. 48).

49 G. Fernández, "Justiniano y la clausura de la escuela de Atenas", *Erytheia* 2.2 (1983), σελ. 29.

50 Jean Sirinelli, *Τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἑλληνικὴ γραμματολογία τῶν ἑλληνιστικῶν, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητας*, 334 π.Χ. - 519 μ.Χ., σελ. 736.

51 É. Bréhier, *The history of philosophy. The Hellenistic and Roman age*, Chicago / London 1965, σελ. 214.

52 H. J. Blumenthal, "529 and its sequel: What happened to the Academy?", *Byzantion* 48 (1978), σελ. 384.

53 H. J. Blumenthal, ὁ.π., σελ. 372.

Δεκαετίες ολόκληρες συστηματικῆς ἔρευνας, ποὺ παρουσιάσαμε συνοπτικὰ παραπάνω, ἔχουν καταλήξει σὲ συμπεράσματα ποὺ δὲν μποροῦν παρὰ νὰ προβληματίζουν, ἂν μὴ τι ἄλλο, καθὼς ἀναδεικνύουν ξεκάθαρα τὸν βαθμὸ στὸν ὁποῖο ἓνας μῦθος, ἐπιμελῶς καλλιεργημένος καὶ σταθερὰ ἐπαναλαμβανόμενος, μπορεῖ νὰ καταλήξει νὰ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς πάντες ὡς ἀδιαμφισβήτητη ἱστορικὴ ἀλήθεια. Βεβαίως, πάντα ἔχει κάποιος τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσῃ ἀποστάσεις ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῆς νεώτερης ἔρευνας καὶ νὰ τὰ ἀμφισβητήσῃ. Αὐτὸ ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ κάνει εἶναι νὰ τὰ ἀγνοεῖ.

ἡ Ἀκαδημία τῆς Ἀθῆνας). Βεβαίως, οἱ δύο αὐτὲς σχολὲς εἶχαν κινηθεῖ προῖόντος τοῦ χρόνου πρὸς διαφορετικὲς κατευθύνσεις, μὲ τὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας νὰ κλίνει πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἐνῶ τὴ Σχολὴ τῆς Ἀθῆνας νὰ ἀποκλίνει πρὸς τὸν ἀποκρυφισμό. Ἀλλὰ πάντως, οἱ δύο αὐτὲς σχολὲς βρίσκονταν σὲ συνεχῆ διάλογο –ἔστω καὶ κατ' ἀντιπαράθεσιν– ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην. Τὸ νὰ μὴν ἔχει πάρει λοιπὸν εἶδησιν ὁ σχολάρχης τῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας ὅτι ἡ Σχολὴ τῆς Ἀθῆνας ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ, τοῦλάχιστον τριάντα χρόνια πρῖν, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀπίθανο· εἶναι... ἐπιστημονικὴ φαντασία.

π. Ἐπίμετρον

Σήμερα, δυσκολευόμαστε νὰ θεωρήσουμε κάτι περισσότερο ἀναχρονιστικὸ ἀπὸ τὸ νὰ βλέπει κανεὶς ὡς δεδομένο ὅτι ἡ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία τῆς Ἀθῆνας ἔκλεισε τὸ 529 μ.Χ. μὲ διάταγμα

τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ. Ὅπως ἀποδεικνύεται, φαίνεται ὅτι ὄχι ἀπλῶς οὐδέποτε ὑπῆρξε τὸ ἐπίμαχο διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ Νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία τῆς Ἀθῆνας συνέχισε νὰ λειτουργεῖ μετὰ τὸ 529. Δεκαετίες ολόκληρες συστηματικῆς ἔρευνας, ποὺ παρουσιάσαμε συνοπτικὰ παραπάνω, ἔχουν καταλήξει σὲ συμπεράσματα ποὺ δὲν μποροῦν παρὰ νὰ προβληματίζουν, ἂν μὴ τι ἄλλο, καθὼς ἀναδεικνύουν ξεκάθαρα τὸν βαθμὸ στὸν ὁποῖο ἓνας μῦθος, ἐπιμελῶς καλλιεργημένος καὶ σταθερὰ ἐπαναλαμβανόμενος, μπορεῖ νὰ καταλήξει νὰ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς πάντες ὡς ἀδιαμφισβήτητη ἱστορικὴ ἀλήθεια. Βεβαίως, πάντα ἔχει κάποιος τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσῃ ἀποστάσεις ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῆς νεώτερης ἔρευνας καὶ νὰ τὰ ἀμφισβητήσῃ. Αὐτὸ ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ κάνει εἶναι νὰ τὰ ἀγνοεῖ.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΤΑ ΓΕΝΕΤΙΚΩΣ ΤΡΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΠΑΛΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Είναι, ασφαλώς, πολύ σημαντική είδηση αυτό που διαβάσαμε στην έφημερίδα *Η Καθημερινή* της 19^{ης} Μαΐου 2016, με τίτλο: «Ασφαλής τροφή τα μεταλλαγμένα».

Στο άρθρο αυτό αναφέρεται ότι πραγματοποιήθηκε «ή πιό έμπεριστατωμένη μελέτη που έγινε μέχρι σήμερα επί του αντικειμένου» από έρευνητές ειδικούς επί του θέματος αυτού. Όλες αυτές οι έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι *δεν έντοπίσθηκαν* «βάσιμα στοιχεία που να υποδεικνύουν την ύπαρξη διαφορών όσον αφορά στους κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία ανάμεσα στις σημερινές γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες και τις συμβατικές, *ούτε διαπιστώθηκαν* σαφείς κίνδυνοι από τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα για το περιβάλλον».

Τα συμπεράσματα από τις έρευνες είκοσι ετών δόθηκαν στη δημοσιότητα από τις Έθνικες Ακαδημίες Έπιστημών των ΗΠΑ.

Οι διαπιστώσεις αυτές των ερευνητών της Ειδικής Επιτροπής, ή όποια μελέτησε το πολύ σοβαρό αυτό θέμα, από τότε που άρχισε ή παραγωγή γενετικώς τροποποιημένων γεωργικών προϊόντων, με όλες τις τότε αντιρρήσεις και υπερβολές ως προς την καταλληλότητα των προϊόντων αυτών για τη διατροφή του ανθρώπου και για τη δήθεν καταστροφική αλλαγή

των συνθηκών του περιβάλλοντος, έρχονται να τοποθετήσουν τα προϊόντα αυτά στις σωστές και ακίνδυνες διαστάσεις των για τη διατροφή μας. Οι ίδιες ιδιότητες που χαρακτηρίζουν τα προϊόντα που προέρχονται από συμβατικές καλλιέργειες χαρακτηρίζουν και τα γενετικώς τροποποιημένα (μεταλλαγμένα).

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '90, οι αναγνώστες των *Ακτίων* είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν επί των θεμά-

Όλες οι έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν έντοπίσθηκαν «βάσιμα στοιχεία που να υποδεικνύουν την ύπαρξη διαφορών όσον αφορά στους κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία ανάμεσα στις σημερινές γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες και τις συμβατικές, ούτε διαπιστώθηκαν σαφείς κίνδυνοι από τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα για το περιβάλλον».

των αὐτῶν μὲ εἰδικὰ ἄρθρα, ὅπως: «Ἡ Βιοτεχνολογία στὴ Γεωργία. Προϊόντα φυτικῆς παραγωγῆς γενετικῶς τροποποιημένα», *Ακτίνες* 598 (Φεβρουάριος 1999), σελ. 33-38. Εἰσηγήσεις ἀπὸ Ἡμερίδα μὲ θέμα «Γεωπονικὴ Βιοτεχνολογία. Ὁ ρόλος τῆς στὴ σύγχρονη κοινωνία» δημοσιεύθηκαν στὸ τεύχος τῶν *Ακτίνων* 608 (Φεβρουάριος 2000), σελ. 45-69. Ἐκτὸς αὐτῶν, καὶ σὲ ἄλλα συναφῆ ἄρθρα γίνονταν ἀναφορὲς στὰ ἐπιτεύγματα τῆς Μοριακῆς Βιολογίας καὶ τῆς Γενετικῆς Μηχανικῆς. Εἰδικῶς, τὸ ἄρθρο «Ἡ Βιοτεχνολογία στὴ Γεωργία» καὶ οἱ εἰσηγήσεις τῶν Καθηγητῶν τοῦ Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὴν Ἡμερίδα «Γεωπονικὴ Βιοτεχνολογία» δίνουν στὸν ἀναγνώστη πολλὰ στοιχεῖα πάνω στὰ θέματα αὐτά.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀλματώδης ἐξέλιξη τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, καὶ εἰδικώτερα τῆς Μοριακῆς Βιολογίας, μὲ τὴν ταυτόχρονη ἐξέλιξη τῆς Γενετικῆς Μηχανικῆς, αἰφνιδίασε, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '80 κυρίως, τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον καὶ τὶς κοινωνίες τῶν προηγμένων χωρῶν. Τὰ νέα δεδομένα ὅσον ἀφορᾷ στὴ δομὴ καὶ λειτουργία τοῦ κυττάρου, τὰ ὁποῖα ἀποτελέσαν τὶς βάσεις γιὰ πρακτικὲς ἐφαρμογὲς καὶ ἀλλαγὲς στὶς ὑπάρχουσες ἀντιλήψεις παραγωγῆς βελτιωμένων ποικιλιῶν καλλιεργουμένων φυτῶν, δημιούργησαν πλῆθος ἀμφιβολιῶν καὶ ἐπιφυλακτικῶν γνωμῶν, ὄχι μόνον στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον, ἀλλὰ καὶ στὸν ἀπλὸ καταναλωτὴ προϊόντων φυτικῆς κυρίως προελεύσεως. Ἀκόμη καὶ σήμερον, γιὰ τὸν Ἕλληνα καταναλωτὴ γεωργικῶν προϊόντων, ὁ ὅρος «μεταλλαγμένα» προκαλεῖ φοβία καὶ ἀπέχθεια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρεῖ τὰ προϊόντα αὐτὰ ἐπικίνδυνα γιὰ τὴν υγεία

του. Αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλλείψεως γνώσεων ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό, καθὼς καὶ κακῆς πληροφορήσεως τοῦ κοινοῦ ἀπὸ τὰ ΜΜΕ.

Σὲ ἄλλες χώρες, καὶ κυρίως στὶς ΗΠΑ, τὸ κοινό, πληροφορημένο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονες καὶ κοινωνιολόγους ὡς πρὸς τὴ μὴ ἐπικινδυνότητα τῶν γενετικῶς τροποποιημένων προϊόντων γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ περιβάλλον, ἔχει παύσει νὰ προβληματίζεται ὡς πρὸς τὴν κατανάλωσίν τους. Ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ προϊόντα αὐτά, προτοῦ δοθοῦν στὴν κατανάλωσιν, πέρασαν ἀπὸ εἰδικούς ἐλέγχους κρατικῶν φορέων τῶν ΗΠΑ, ὅπως εἶναι τὸ United States Food and Drug Administration (USFDA), τὸ Environmental Protection Agency (EPA) καὶ τὸ National Institute of Health (NIH). Οἱ Ὄργανισμοὶ αὐτοὶ ἔδωσαν τὴν ἄδεια γιὰ καλλιέργεια καὶ παραγωγή γεωργικῶν προϊόντων πρὸς κατανάλωσιν ποὺ προέρχονταν ἀπὸ γενετικὴ τροποποίηση. Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '80 μέχρι σήμερον κυκλοφοροῦν διάφορα προϊόντα γενετικῶς τροποποιημένα (μεταλλαγμένα), τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μιὰ πραγματικότητα γιὰ πολλὰ ἑκατομμύρια κόσμου στὸν πλανήτη μας. Στὶς ΗΠΑ κυκλοφοροῦν χωρὶς ἐπισήμανσιν, ἐνῶ στὶς χώρες τῆς Ε.Ε. μὲ τὴν ἐπισήμανσιν GMO

(Genetically Modified Organism), δηλαδή: «Γενετικώς τροποποιημένος Όργανισμός».

Ής ἔλθουμε πάλι στη δημοσιοποίηση τῶν συμπερασμάτων γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ τις Ἐθνικὲς Ἀκαδημίες Ἐπιστημῶν τῶν ΗΠΑ, καὶ ἃς ἀναφέρουμε ὅτι σὲ αὐτὰ κατέληξαν οἱ εἰδικοί ἐρευνητές, ἀφοῦ μελέτησαν πολὺ ὅσα ἔχουν ἀνακοινωθεῖ μέχρι σήμερα γιὰ τὰ γενετικῶς τροποποιημένα προϊόντα. Ὅμως σημειωτέον ὅτι,

*Ὡς ὑπεύθυνοι ἄνθρωποι
θὰ πρέπει νὰ
ἐμπιστευόμεθα τὰ
ἐρευνητικὰ ἀποτελέσματα
τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων
καὶ νὰ μὴν παρασυρόμεθα
ἀπὸ ἀνεύθυνες καὶ χωρὶς
ἐπιστημονικὴ βάση
πληροφορίες, οἱ ὁποῖες
ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς
δημιουργίας ἀμφιβολιῶν
καὶ συγχύσεων ὡς πρὸς
τὴν καταλληλότητα τῶν
διαφόρων τροφίμων ποὺ
εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴ
διατροφή μας.*

γιὰ κάθε νέα ποικιλία ποὺ προέρχεται ἀπὸ γενετικὴ τροποποίηση, θὰ πρέπει νὰ γίνεταί προσεκτικὴ μελέτη, καὶ μετὰ νὰ δίνεται αὐτὴ πρὸς καλλιέργεια καὶ ἐκμετάλλευση, ἀφοῦ ἔχει πάρει τὴν ἄδεια ἀπὸ τοὺς Ἐλεγκτικούς Ὄργανισμούς.

Ἐπίσης, σημειώνουν τὰ ἐξῆς γιὰ τις νέες αὐτὲς ποικιλίες φυτῶν: «Οἱ νέες φυτικὲς ποικιλίες, ποὺ διαθέτουν νέα

χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως νὰ ἐγκυμονοῦν κινδύνους γιὰ τὸ περιβάλλον, θὰ πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἐνδελεχῶς, ἀσχετῶς ἀπὸ τὸ ἂν δημιουργήθηκαν μὲ γενετικὴ τροποποίησις ἢ μὲ συμβατικὲς μεθόδους». Αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ θέλουν νὰ τονίσουν μὲ τὴν παραπάνω ἀναφορὰ εἶναι ὅτι κάθε νέα ποικιλία καλλιεργουμένων φυτικῶν εἰδῶν πρέπει νὰ παρακολουθεῖται καὶ νὰ μελετᾶται ὡς πρὸς τὴ συμπεριφορὰ τῆς διαχρονικῆς, μὴ τυχὸν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἀλλάξουν ὀρισμένες ἰδιότητες ποὺ ἀρχικὰ τὴ χαρακτηρίζαν.

Συμπερασματικά, θὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ ὅτι ὡς ὑπεύθυνοι ἄνθρωποι θὰ πρέπει νὰ ἐμπιστευόμεθα τὰ ἐρευνητικὰ ἀποτελέσματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ νὰ μὴν παρασυρόμεθα ἀπὸ ἀνεύθυνες καὶ χωρὶς ἐπιστημονικὴ βάση πληροφορίες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία ἀμφιβολιῶν καὶ συγχύσεων ὡς πρὸς τὴν καταλληλότητα τῶν διαφόρων τροφίμων ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴ διατροφή μας.

Κλείνοντας τὸ ἄρθρο μας αὐτό, νομίζουμε ὅτι ταιριάζει νὰ ἀναφέρουμε τὴν τελευταία παράγραφο ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἄρθρο μας στὶς Ἀκτίνες τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1999, «Ἡ Βιοτεχνολογία στὴ Γεωργία»: «Οἱ εἰδικοί γενετιστὲς καὶ μοριακοὶ βιολόγοι, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ αἴσθημα εὐθύνης καὶ ἠθικῆς δεοντολογίας, ἐνεργοῦν καὶ ἐργάζονται γιὰ τὴν ἐπίτευξη ὑψηλῶν στόχων, ποὺ θὰ εἶναι γενικῶς ἀποδεκτοὶ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ἠθικοὺς νόμους».

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ
Ὁμότιμος Καθηγητὴς
Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΠΕΙΣΙΘΑΝΑΤΙΟΣ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἐκπληξὶ προεκάλεσε πρὸ μνηῶν στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ἡ ἔκδοσις ἐνὸς βιβλίου ἀπὸ ἕνα δημοσιογράφου μὲ τὸν τίτλο: *Ἐγὼ κι ὁ θάνατός μου. Τὸ δικαίωμα στὴν εὐθανασία*. Τὸ βιβλίο μάλιστα αὐτὸ παρουσιάσθη σὲ εἰδικὴ ἐκδήλωσι στὴν Ἀθήνα στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου παρουσία τοῦ συγγραφέως του. Διαβάζομε στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ περιεχόμενό του: «Μὲ ποῖο δικαίωμα ἡ θρησκεία, ὁ νόμος, ἡ ἱατρικὴ ἐπιλέγουν πρὶν ἀπὸ μὲνα γιὰ μὲνα πότε καὶ πῶς ἐπιτρέπεται νὰ πεθάνω; Μὲ ποῖο δικαίωμα οἱ ἐξουσίες ποὺ θέλουν νὰ ὀριοθετοῦν τὴ ζωὴ μας μᾶς ἀφαιροῦν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐπιλογῆς στὸ θάνατό μας; Ἕνας γνωστὸς δημοσιογράφος, ἐνώπιος ἐνωπίω μὲ τὸ θάνατό του. Μιὰ ἀνυπόκριτη ἐξομολόγησι ζωῆς ὑπὸ τὸ φάσμα τῆς ἀνυπαρξίας. Καί, παράλληλα, ἕνα πρωτότυπο μανιφέστο ποὺ ὑπερασπίζεται τὸ θεμελιῶδες δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου στὸ θάνατο, καταρρίπτοντας κι ἐρμηνεύοντας ὅλα τὰ ταμπού –θρησκευτικά, ἱατρικά, κοινωνικά– τὰ ὁποῖα περιβάλλουν ἀκόμη τὸ ζήτημα τῆς εὐθανασίας. Μὲ ἕνασμα τὴν προσωπικὴ του ἄνισι μάχη, ὁ Ἀλέξανδρος Βέλιος καταφέρνει νὰ κινητοποιήσει, ταυτόχρονα, καρδιὲς καὶ συνειδήσεις».

Καὶ σὲ ἀνταπόκρισι ἐφημερίδος διαβάζομε τὰ ἀκόλουθα: «Πρόκειται γιὰ ἕνα κείμενο 64 σελίδων, ἕνα δοκίμιο πάνω στὰ μεγάλα θέματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ποὺ ἀπευ-

θύνεται στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ μὲ ἀμεσότητα καὶ εἰλικρίνεια, ἀποφλοιωμένο ἀπὸ συναισθηματισμούς καὶ λεκτικὲς ὑπερβολές, φιλοσοφικὰ αὐθύπαρκτο καὶ φιλόδοξο, μιὰ παρακαταθήκη οὐσίας ὑψηλοῦ βεληνεκοῦς ποὺ μᾶς κάνει πιδὸ πλούσιους, καὶ δὲν ἀναφέρομαι μόνον στὴ σχετικὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία» (*Καθημερινή* 26.6.2016).

Τὸ βιβλίο πραγματεύεται τὸ «δικαίωμα» τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὀδηγηθῆ στὸν θάνατο διὰ τῆς λεγομένης «εὐθανασίας», νὰ βάλῃ δηλαδὴ τέλος σὲ μία ἐπώδυνο καὶ ἀνίατο ἀσθένεια φεύγοντας ἀπὸ τὴν ζωὴ «ἀξιοπρεπῶς». Ἡ λύσις τὴν ὁποία προέκρινε ἀρχικῶς ὁ συγγραφεὺς τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βιβλίου ἦταν νὰ ταξιδεύσῃ στὴν Ἑλβετία, σὲ νοσοκομεῖο τῆς ὁποίας θὰ ἐτερμάτιζε τὴν ζωὴ του. Στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου ἐτερμάτισε τὴν ζωὴ του στὴν Ἑλλάδα, λόγῳ ἐπιδεινώσεως τῆς ὑγείας του.

Τὸ βιβλίο ἐξυμνίθη ἀπὸ κάποιους διανοουμένους ὡς μία δῆθεν τολμηρὰ ἀντιμετώπισις τοῦ φόβου τοῦ θανάτου καὶ ὡς μία ἐπίθεσις σὲ θρησκευτικὰ καὶ κοινωνικὰ κατεστημένα αἰώνων. Ἐθεωρήθη ὡς πρόοδος καὶ ὑπέρβασις τῶν κοινωνικῶν ἀγκυλώσεων, οἱ ὁποῖες δὲν ἐπιτρέπουν τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ τοῦ ἀτόμου, ἐπιθέτουςες «φορτία βαρῆα καὶ δυσβάστακτα» (*Ματθ. 23: 4*).

Ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν λεγομένη «εὐθανασία» εἶναι καρπὸς μιᾶς νοο-

τροπίας, ή όποία τις τελευταίες δεκαετίες έχει εισχωρήσει βαθέως στις δυτικές κοινωνίες. Όπως όρθως έχει έπισημανθή, οί κοινωνίες αυτές έπέρασαν από την ιερóτητα τής ζωής (φιλοσοφική και θεολογική θέσι, ή όποία για αιώνες έπεκράτει), στην λεγομένη ποιότητα τής ζωής (Βλ. Έμμανουήλ Παναγοπούλου, «Πολιτισμός θανάτου. Από την ιερóτητα στην ποιότητα τής ζωής», περιοδικό *Η Δράσις μας*, Απρίλιος 2010). Η πρώτη άποψις ύποστηρίζει ότι ή ζωή είναι ιερά και ούδεις δικαιούται να την άφαιρη από τον έαυτό του ή από τον συνάνθρωπό του. Η ιερóτης τής ζωής είναι ανεξάρτητος από την φάσι ή την κατάστασι στην όποία εύρσκεται κάποιος (έμβρυο, βρέφος, ήλικιωμένος, άνάπηρος, σέ άνοια, σέ κώμα). Συνδέεται δέ αυτή ή ιερóτης με την ύπαρξι του Δημιουργού και χορηγού τής ζωής, του Τριαδικού Θεού. Η ζωή καθίσταται ιερά ως δώρο του Θεού.

Η δευτέρα άποψις, ή όποία προβάλλεται και διαδίδεται από πολλούς και ποικίλους χώρους έδω και μερικές δεκαετίες, είναι ή ποιότης τής ζωής. Η ζωή, για να γίνη πλέον άποδεκτιή, πρέπει να έχη κάποια ποιότητα. Εάν δέν ύπάρχη αυτή ή έλαχίστη ποιότης, τότε ό άνθρωπος προτιμá τον θάνατο από μία «άναξιοπρεπιή» κατ' αυτόν ζωή. Βεβαίως, ή ποιότης τής ζωής ποικίλλει από άνθρωπο σέ άνθρωπο. Κάποιοι θεωρούν ως ποιοτική ζωή μόνον την χλιδή και την τρυφή του πλούτου, και όταν χάσουν τά πλούτη τους, την τερματίζουν δια τής άυτοχειρίας. Άλλοι θεωρούν ποιοτική ζωή μόνον την ζωή έν πλήρει ύγεία και δραστηριότητι, και όταν αυτά μειώνονται ή εξαφανίζονται, προτιμούν τον τερ-

ματισμό της.

Οί θιασώτες τής εϋθανασίας δέν άναγνωρίζουν κάποια σκοπιμότητα ή όφελιμότητα στον πόνο και στην άσθένεια, πραγματικότητες σύμφυτες με την ζωή των ανθρώπων. Γι' αυτό και έπιθυμούν να τις άποφύγουν δια τής φυγής στον θάνατο. Έπιλέγουν τον θάνατο από μία βασανιστική και μη άρεστή σέ αυτούς ζωή. Η Όρθόδοξος Έκκλησία άντιθέτως διδάσκει ότι ό πόνος και ή άσθένεια, όταν άντιμετωπίζονται με πνευματικό τρόπο, ενέχουν πνευματική σκοπιμότητα και όφέλεια για τον πιστό άνθρωπο. «Πάν κλήμα ... τό καρπόν φέρον, καθαίρει αυτό, ίνα πλείονα καρπόν φέρη» (Ιω. 15: 2). Η άνθρωπίνη πείρα μάς βεβαιώνει ότι όλα τά μεγάλα και σπουδαία έργα του ανθρώπου είναι προϊόντα κόπου και πόνου. Το πέραςμα του ανθρώπου από την άσθένεια και τον πόνο τον ώρμάζει και αναβλύζει από μέσα του λανθάνουσες δυνάμεις, τις όποιες είχε μέσα του άνενέργητες.

Έπί πλέον, ή εϋθανασία καθιστά έκδηλο την άπιστία στην ύπαρξι, άγάπη και πρόνοια του Θεού προς τον άνθρωπο. Ό άνθρωπος όδηγείται στην εϋθανασία, άκριβώς έπειδή δέν πιστεύει ότι ύπάρχει Θεός, ό Όποιος μερμνá άκόμη και για τις τρίχες τής κεφαλής του. «Και αί τρίχες τής κεφαλής πάσαι ήριθμημένοι είσίν» (Ματθ. 10: 30).

Οί προβαλλόμενες άπόψεις περιορίζουν την ζωή των ανθρώπων στην ένδοκοσμικότητα, άρνούνται την μεταθανάτιο ύπαρξι των ανθρώπων, γι' αυτό και σύνθημα ζωής τους είναι τό «φάγωμεν, πίωμεν, αύριον γάρ άποθνήσκομεν» (Α' Κορ. 15: 32). Όσοι πιστεύομε στον Θεό και στην αιώνια ζωή, την όποία μάς έχάρισε δια

της Ἀναστάσεώς Του, δηλώνομε μαζί με τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ὅτι «οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς» (Ρωμ. 8: 18)

Εἶναι μεγάλο κρῖμα, ὅμως, ἓνα μέρος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τὸ ὁποῖο διέκοψε τὸν δεσμό του μετὰ τὴν χριστιανικὴ πίστι, νὰ φυλακίζεται σὲ λογισμοὺς ἀπελπισίας καὶ νὰ καθίσταται πεισιθάνατο, χαροποιώντας τὸν πατέρα τοῦ θανάτου, τὸν διάβολο. Κατὰ τὴν διαβεβαίωσι τῆς Ἁγίας Γραφῆς «Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων ... Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δὲ διαβό-

λου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον» (Σ. Σολ. 1: 13, 2: 23-24). Ἄγνοοῦν αὐτοὶ οἱ συνάνθρωποί μας ὅτι τὸ νόημα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς εἶναι ἡ σχέσις μας μετὰ τὸν Κύριο τῆς ζωῆς, ὁ Ὅποιος μᾶς διεκήρυξε: «Εγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν» (Ιω. 10: 10).

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνεῖ μετὰ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

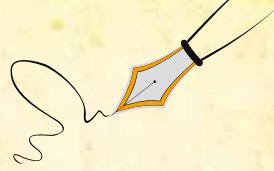
- α) Μετὰ κατάθεσι στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081.
Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ῥητῶς τὸ ὄνοματεπώνυμό σας.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μετὰ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνσι τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτσι 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνσι μετὰ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μετὰ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μετὰ τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλὴ.
Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνσι μετὰ ταχυδρομικὰ τέλη.
- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὰς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴ ἀποστέλλετε ἐπιταγὰς, γιὰτὶ ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μετὰ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

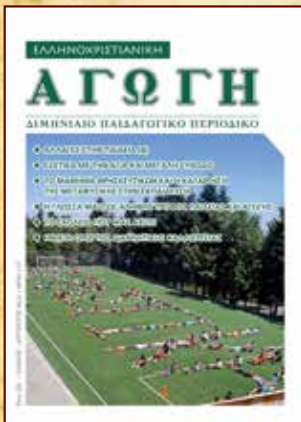
- IBAN: GR1102602010000940100366081
- BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Άξιζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.

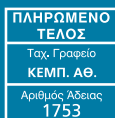

Ἐνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

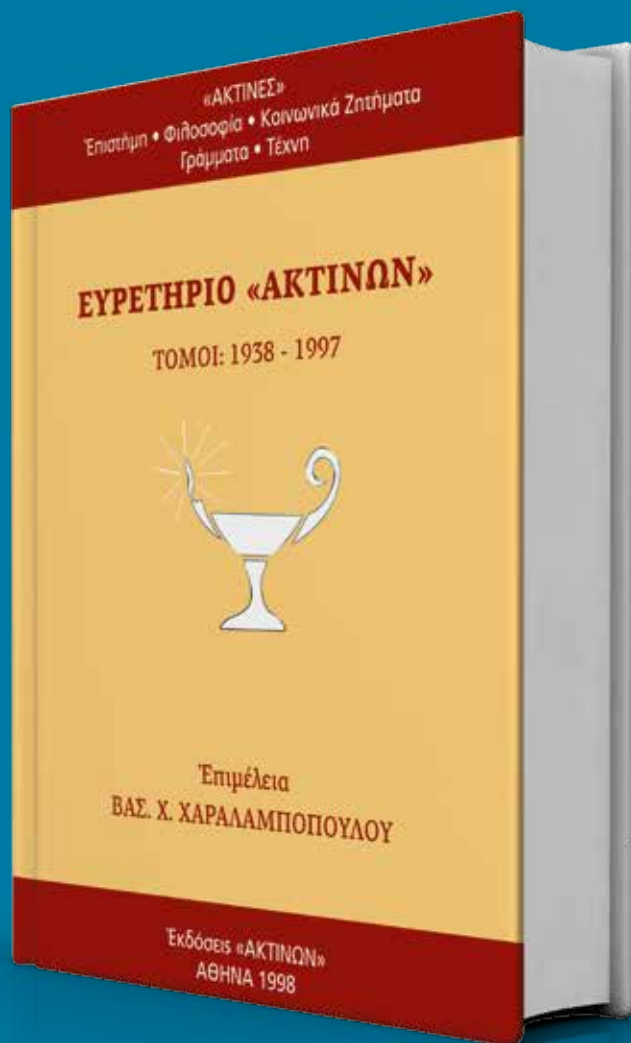
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023